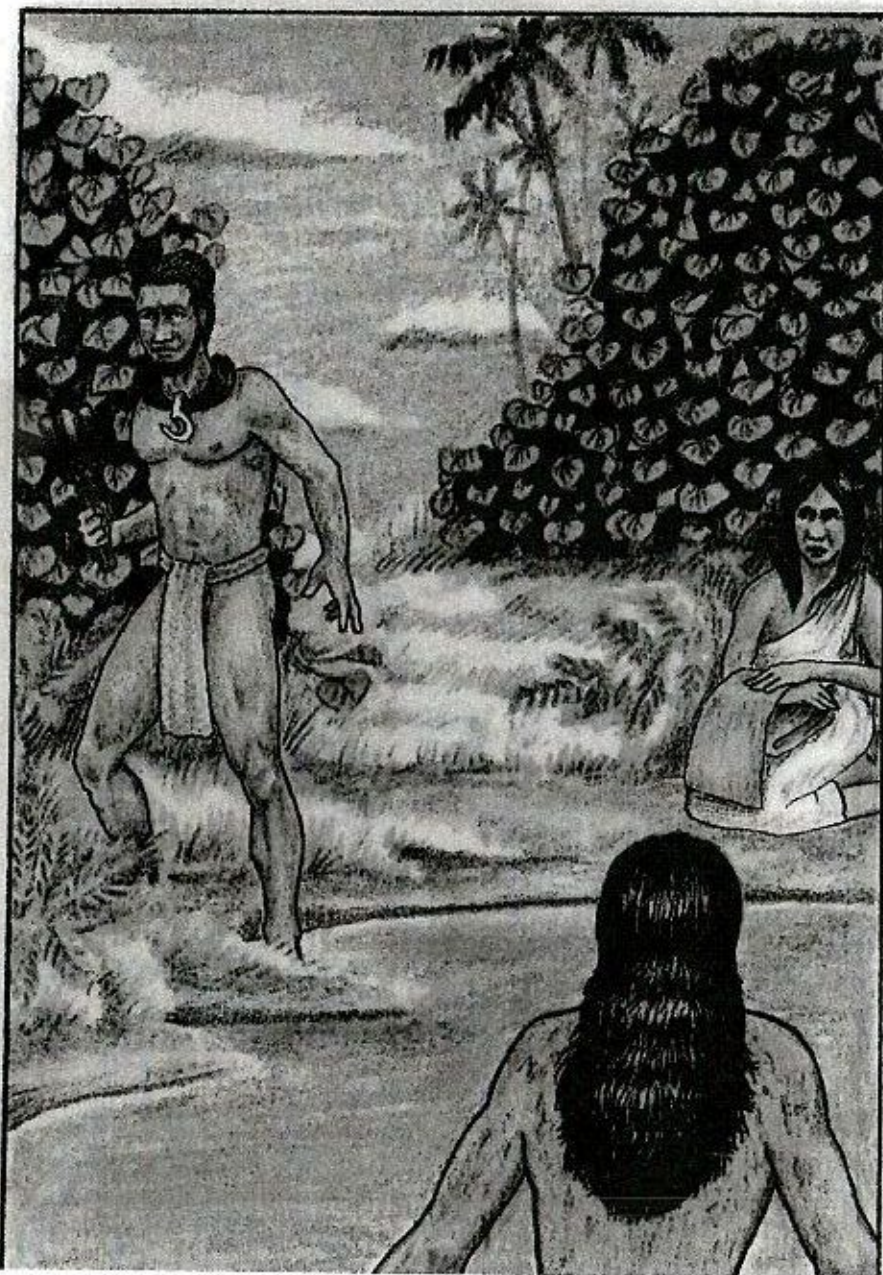

MOKUNA I

Nā Kūpuna O 'Umi

Ua 'ōlelo 'ia ma kēia mo'olelo, he keiki kapa ali'i 'o 'Umi, ma ka 'ao'ao o kona makuahine, o 'Akahiakuleana, a ma ka 'ao'ao o Liloa kona makua kāne, he ali'i nui mai ke kumu mai, a ma ia 'ao'ao, he ali'i nui 'o 'Umi. Akā, ma ka ho'omalo'o 'ana i ka pololei o ka 'ao'ao o ka makuahine, loa'a nō he ali'i nui 'o 'Akahiakuleana, mai loko mai nō o ka mo'okū'auhau ali'i o Hawai'i.

'O 'Umi ka mea nona kēia mo'olelo, akā, i mea e maopopo ai ka 'oia'i'o, no laila, e ho'omaka ka 'ōlelo mua no kona kaikua'ana, no Hākau. 'O Liloa ka makua kāne, 'o Piena ka makuahine, he mau ali'i lāua 'elua, he ali'i ke kāne, he ali'i ka wahine. Na lāua mai 'o Hākau. Ua 'ōlelo 'ia 'o Hākau he ali'i nui no Hawai'i, no ka mea, ua like ke ali'i nui o kona mau mākua. 'O Waipi'o i Hawai'i kahi noho mau o Liloa me kāna wahine, me Piena, a ma laila i loa'a ai 'o Hākau. He ali'i nui 'ai moku 'o Liloa no Hawai'i a puni.

A hānau 'o Hākau, ke keiki mua a Liloa me kāna wahine ho'āo, me Piena, hele akula 'o Liloa mai Waipi'o aku a hiki i Koholālele, ma ka hikina o Hāmākua, e pili ana me Hilo. 'O ke kumu o kēia hele 'ana o Liloa, he kapu heiau nāna i laila; 'o Manini ka inoa o ua heiau lā. A pau ke kapu heiau 'ana, hele akula ia a noho ma Ka'āwikiwiki; 'o kona kumu i noho ai i laila, 'o ka le'ale'a i ka pāhe'e, a me nā hana le'ale'a a pau loa. Iā ia e noho ana ma laila, hele akula ia i ka 'au'au wai ma ke kahawai 'o Kahoea, e pili lā me Kealakaha. Iā ia i hiki ai ma laila, 'ike akula ia i ka

A 'ike 'o Līloa iā ia, ua ho'āla 'ia mai kona mana'o e hana aku me 'Akahiakuleana, a laila, moe ihola lāua. Ma kēia moe 'ana, ua loa'a 'o 'Umi, ka mea nona kēia mo'olelo. Ma mua a'e o ka launa kino 'ana o Līloa mā, ua kahe 'o 'Akahiakuleana, a iā lāua i moe ai, 'o ia kona mau 'ana, no laila, ua loa'a koke ke keiki.

Sections? Ke Kū'auhau No 'Akahiakuleana,
Ka Makuahine o 'Umi

Ma 'ane'i e maopopo ai ka pili 'ana o 'Akahiakuleana, ma ka mo'okū'auhau o Līloa, a pēlā i maopopo ai he ali'i nui nō 'o 'Umi. E pono e nānā ma lalo iho i nā kumu i loa'a ai nā pili. 'O Kanipahu ke kumu o Līloa a me 'Akahiakuleana i pili ai.

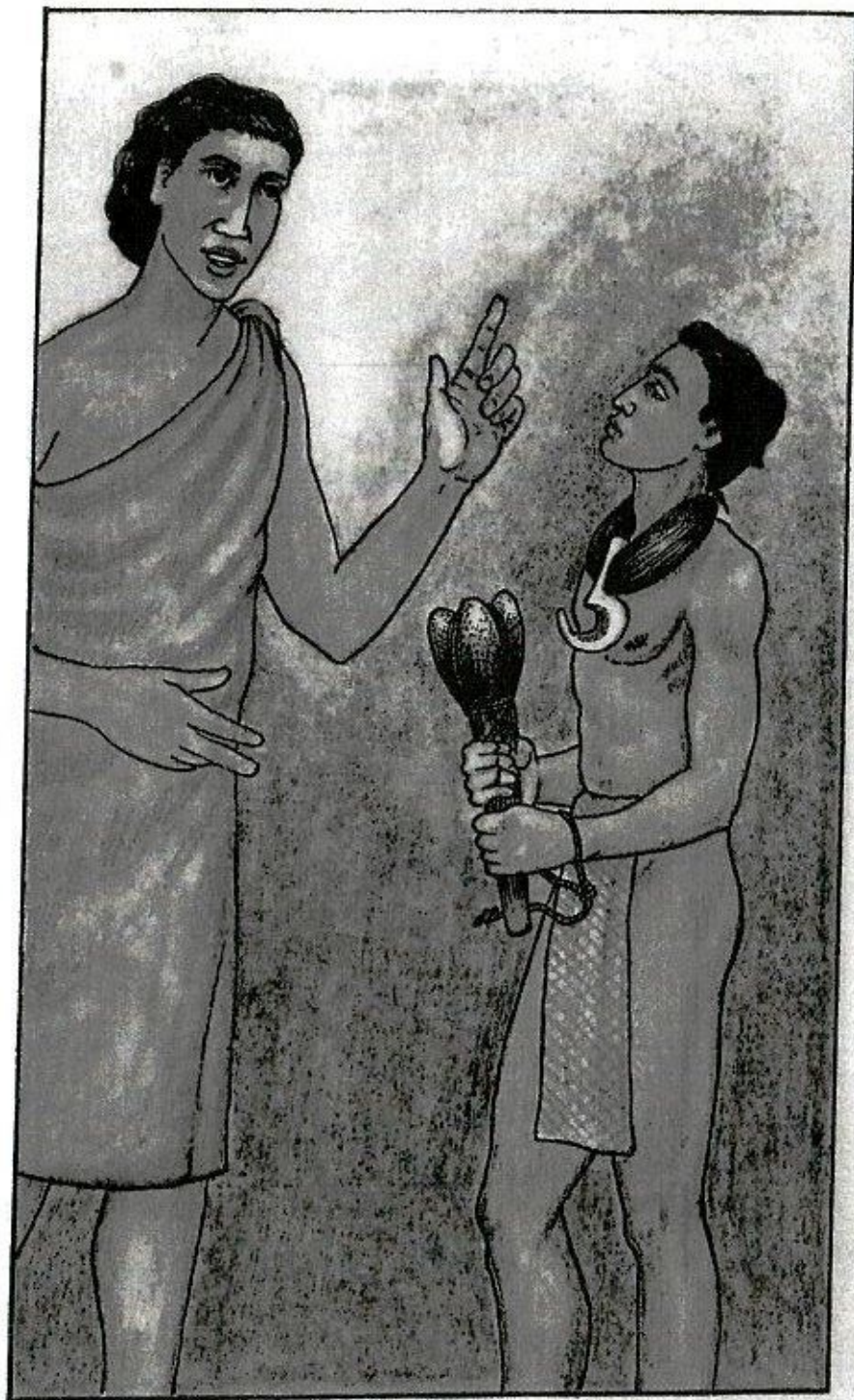
<u>KĀNE</u>	<u>WAHINE</u>	<u>KEIKI</u>
Kanipahu	{ Alaikauakoko Hulani	Kalapana Kalāhuimoku
Kalāhuimoku	La'amea	'Ōikialamea
'Ōikialamea	Kalamea	Kamanawakalamea
Kamanawakalamea	Ka'īua	'Ōuaka'īua
'Ōuaka'īua.	Kuaimakani	{ Kanahae Kuaimakani
{ Kanahae Kuaimakani }	Kapiko	Kuleanakūpiko
Kuleanakūpiko	Keanianiho'olilei	'Akahiakuleana
Līloa	'Akahiakuleana	'Umi

A pau ka moe 'ana a Līloa me 'Akahiakuleana, he mau lā i hala ma hope, 'ike akula 'o Līloa i ke 'ano hāpai o kāna wahine, nīnau akula kēia i ua wahine lā, "Na wai 'oe?" 'Ī maila 'o 'Akahiakuleana, "Na Kuleanakūpiko." 'Ī aku 'o Līloa, "He kaikuahine nō kā 'oe no'u." 'Ī maila kēlā, "Pēlā paha."

A pau kēia mau kama'ilio a lāua, kauoha akula 'o Līloa iā 'Akahiakuleana, "I noho 'oe, a i hānau he keiki kāne, e kapa iho 'oe i kona inoa 'o 'Umi. A i hānau he kaikamahine, kapa iho 'oe ma kou 'ao'ao." 'Ī maila 'o 'Akahiakuleana iā Līloa, "He aha kāu hō'ailona e hā'awi mai ai, i maopopo na ke ali'i kēia keiki?" A lohe 'o Līloa, hā'awi maila ia i kona malo a me kona niho palaoa, a me ka lā'au pālau. 'Ī maila 'o Līloa iā 'Akahiakuleana, "Eia nā hō'ailona o kā kāua keiki; a hiki i kona wā nui, e hā'awi aku 'oe i kēia mau mea nona."

'Ae akula 'o 'Akahiakuleana, lālau akula ia, a hā'awi akula i kāna kauā wahine, nāna e mālama i ia mau mea. A laila, hele akula 'o Līloa a hīpu'upu'u i ka lau'i i malo nona. A hume ihola 'o Līloa i ka malo lau'i, a ho'i akula i kona hale noho. A hiki 'o Līloa i ka hale, 'ōlelo maila kona po'e kānaka iā ia, "He malo maoli ho'i kou e Līloa i hele aku nei, eia kā he malo lau'i kou i kēia wā."

Ma laila 'o Līloa i noho iho ai a pau ka ho'omahanahana 'ana o kona heiau, ho'i maila 'o ia i Waipi'o, i kona wahi noho mau.

MOKUNA II

Ka Hānau 'Ana O 'Umi

Noho ihola 'o 'Akahiakuleana me ka hāpai iā 'Umi. Ma kēia hāpai 'ana, mana'o nō ke kāne i ka 'ili, nāna nō kēia keiki e hāpai nei. No laila mālama ihola i kāna wahine, 'a'ole 'o ia i 'ike na Līloa.

A hiki i ka wā i hānau ai 'o 'Akahiakuleana i ke keiki, kapa ihola ia i kona inoa 'o 'Umi; hānai ihola kona makuahine iā ia a nui. I ia wā, ho'omaka 'o 'Umi e kalohe a e le'ale'a me nā keiki 'ē a'e. He mea mau iā 'Umi ka hele e pā'ani me kamali'i, a pau ka pā'ani 'ana, ho'i maila me ia lehulehu kamali'i, a ka hale, hā'awi akula i kahi 'ai a pau loa, a ho'i maila ke kāne a kona makuahine, huhū ihola iā ia, me ka pepehi; pēlā nō ka hana mau a kona makua kāne a lō'ihī nā lā i hala. No laila, ua pono 'ole ko ka makuahine mana'o, a ua kaumaha loa i kēia hana 'ino i kāna keiki, iā 'Umi.

No laila, nīnau malū 'o 'Umi i kona makuahine, " 'A'ole anei o'u makua kāne 'ē a'e?" 'Ī mai kona makuahine, 'o 'Akahiakuleana, "He makua kāne kou, aia i Waipi'o, 'o Līloa kona inoa." 'Ī aku 'o 'Umi, "E hele paha wau e 'ike i ko'u makua kāne?" 'Ī mai ka makuahine, " 'Ae, e hele 'oe." Ma hope o laila, noho hou ihola lākou, a pepehi hou ka makua kāne hānai iā 'Umi.

A laila, pane aku 'o 'Akahiakuleana i ke kāne, "E ku'u kāne, 'a'ole nāu ke keiki āu e pepehi mai nei!" 'Ī maila ke kāne me ka leo huhū 'ino'ino loa, "A na wai kāu keiki, na Līloa?" 'Ī aku ka wahine, " 'Ae, na Līloa ka'u keiki, i lohe 'oe." 'Ōlelo mai ke kāne, " 'Auhea nā hō'ike e lilo ai ke keiki na Līloa?" A laila kāhea akula 'o 'Akahiakuleana i

kāna kauā wahine, e lawe mai i nā mea a Līloa i waiho ai no 'Umi. A lawe 'ia maila ia mau mea a kona alo, 'i aku ka wahine, "Eia ka hō'ike." A 'ike ihola ke kāne i kēia mau mea, pau a'ela kona kānalua, maopopo ihola iā ia, na Līloa ke keiki 'o 'Umi.

A ma hope o kēia mau mea a pau loa, 'ōlelo akula 'o 'Akahiakuleana i kāna keiki, 'o 'Umi, "Eia ka malo o Līloa, e hume 'oe a pa'a, eia ka palaoa, e lei 'oe, eia ka lā'au pālau, ma kō lima e pa'a ai. No laila, ke iho nei 'oe i Waipi'o e 'ike i kō makua kāne, e hō'olohe pono 'oe. I kou hiki 'ana i lalo o ka pali o Waipi'o, hele aku 'oe a 'au i ka muliwai, a kau ma kēlā kapa, a 'ike aku 'oe i ka hale e kū mai ana, e huli mai ana ke alo i kou alo, o ko Līloa hale nō ia. Mai komo 'oe ma ka puka pā, akā, e pi'i aku 'oe ma luna o ka pā, mai komo 'oe ma ka puka maoli, akā, e komo a'e 'oe ma ka puka pākākā. A 'ike 'oe, nānā pono aku 'oe i ka 'elemakule e kāhili 'ia ana, 'o ia nō 'o Līloa, kou makua kāne, ka'u kāne i loa'a ai 'oe. E hele 'oe a noho i luna o kona 'ūhā. A i nīnau mai i kou inoa, e ha'i aku 'oe, 'o 'Umi."

A pau ka 'ōlelo 'ana a 'Akahiakuleana iā 'Umi, 'i akula ia iā 'Ōma'okāmau, "E iho 'oe me ke keiki, a nāu e pa'a aku ka lā'au pālau a Līloa; e mālama pono 'oe i ka lā'au a Līloa." A hiki maila lāua i Waipi'o, ma Koakea, hālāwai lāua me kekahi keiki, me Pi'imaiwa'a. Nīnau maila 'o Pi'imaiwa'a iā lāua, "E hele ana 'olua i hea?" 'I aku lāua, "I Waipi'o." A laila, 'ōlelo akula 'o 'Umi iā Pi'imaiwa'a, "I keiki ho'okama 'oe na'u?" 'Ae maila 'o Pi'imaiwa'a, "Ae."

Hele akula lākou a hiki i ka muliwai o Waipi'o, 'o ia 'o Wailoa, 'au akula a kau ma kēlā 'ao'ao, nānā akula lākou, e kū mai ana ka hale o Līloa. A kokoke lākou i ka hale o Līloa, 'ōlelo aku 'o 'Umi iā 'Ōma'okāmau a me Pi'imaiwa'a, "E noho 'olua i 'ane'i, e hele au iō Līloa ala; inā i hele au a i make, e hō'i nō 'olua ma kahi a kākou i hele mai nei; akā

ho'i, i ola mai au, ola kākou." A pau kāna 'ōlelo 'ana, hele akula ia a pi'i ma luna o ka pā lā'au o ko Līloa hale noho, a komo akula ma ka puka pākākā o ka hale.

A 'ike maila nā ilāmuku o Līloa, ua la'a ke keiki no ka pi'i 'ana ma luna o ka pā lā'au o ko Līloa hale, kahi kapu o Līloa, alualu maila nā ilāmuku e make 'o 'Umi, akā, pi'i akula 'o 'Umi a noho i luna o nā 'ūhā o Līloa. Wehe a'ela 'o Līloa i kona mau 'ūhā, hā'ule ihola 'o 'Umi i lalo; a hā'ule 'o 'Umi i lalo, 'ike ihola 'o Līloa i ka niho palaoa ma ko 'Umi 'ā'i, a me kona malo ma ko 'Umi hope. Nīnau akula 'o Līloa, "O wai kou inoa?" 'I maila ke keiki, "O 'Umi au." A laila lālau ihola 'o Līloa iā 'Umi, a honi ihola me ka hi'i i luna o kona mau 'ūhā.

Nīnau ihola 'o Līloa, "Auhea kō makuahine, 'o 'Akahiakuleana?" 'I aku 'o 'Umi, "Aia nō ke noho lā. Nāna nō wau i kuhikuhi mai nei iā 'oe, a me kēia mau mea āu i waiho ai iā ia." A 'ike 'o Līloa i kēia mau mea, 'ōlelo akula ia i kona po'e kānaka, "O ku'u malo kēia, me ku'u niho palaoa." Nīnau maila ia iā 'Umi, "Auhea ku'u lā'au pālau?" 'I aku 'o 'Umi, "Eia aku nō i ku'u hoa hele ma waho, iā 'Ōma'okāmau." A laila, ki'i 'ia akula 'o 'Ōma'okāmau me Pi'imaiwa'a.

I ia wā, 'ōlelo akula 'o Līloa i ko 'Umi manawa i loa'a ai iā ia, i kona po'e a pau loa, "Iā kākou i hele ai i ke kapu heiau, a hō'i mai au me ka malo 'ole, he malo lau'i ko'u i ia lā, a ua kapa mai 'oukou ia'u he hehena, akā, eia ua malo lā o'u, a me ka niho palaoa, ka lā'au pālau. Ua waiho au no ku'u keiki, 'o ia kēia." I ia wā, 'ike nā mea a pau loa he keiki 'o 'Umi na Līloa.

'I aku 'o Līloa i kona po'e kānaka, "E ki'i aku i kona mau akua, a e lawe mai i mua o 'Umi, e 'oki i kona piko." A hiki maila nā akua o Līloa, 'o'oki 'ia ihola ko 'Umi piko, a ho'okani nō ho'i ka pahu kapu. Ma kēia kani 'ana o ka

pahu, lohe 'o Hākau, ke keiki mua a Līloa. Ninau maila ia i nā kānaka, "He pahu aha kēia e kani nei?" "He pahu 'o'oki no ka piko o ke keiki hou a ke ali'i, 'o 'Umi kona inoa."

A lohe 'o Hākau, hele maila ia me ka huhū iā 'Umi, a nīnau maila iā Līloa, "O kōu keiki hou kēia?" "Ae aku 'o Līloa me ka 'ōlelo 'olu'olu iā Hākau, "Ae, 'o 'oe nō ke ali'i, 'o kōu kanaka kēia; ma luna 'oe, ma lalo kēia." Ma kēia mau 'ōlelo hō'olu'olu a Līloa i kāna keiki, iā Hākau, ua 'olu'olu 'o Hākau me ke 'ano ho'okamani iā 'Umi.

Ma kēia noho pū 'ana o 'Umi me Līloa, ua mālama loa 'o 'Umi i kā Līloa mau 'ōlelo i nā lā a pau loa, a ua aloha 'o Līloa iā 'Umi. 'O kona kaikua'ana ho'i, 'o Hākau, ua nui kāna hana 'ino i kona kaikaina, a hiki i ka lā i make ai ko lāua makua kāne, 'o Līloa.

Ma mua a'e o ko Līloa make 'ana, ho'oili akula ia i nā 'āina a pau o Hawai'i no kāna keiki hiapo, no Hākau. 'O ka hale akua a me ke akua, 'o ia kāna i ho'oili ai no kāna keiki muli, no 'Umi. A make 'o Līloa, noho iho 'o Hākau ma nā 'āina a pau o Hawai'i, a 'o kona kaikaina, 'o 'Umi, ma lalo aku nō ia o kona kaikua'ana.

Iā lāua e noho ana, he nui loa ko Hākau huhū iā 'Umi ma nā mea a pau loa, inā e he'e 'o 'Umi i ko Hākau papa, a laila, 'ōlelo mai 'o Hākau iā 'Umi, "Mai he'e 'oe i ku'u papa he'e nalu, no ka mea, 'a'ohe ali'i o kōu makuahine. Pēlā ka malo." Pēlā nō ka noho 'ino'ino 'ana o Hākau iā 'Umi, a kīpaku 'oko'a iā 'Umi, a laila, hele akula 'o 'Umi me kona mau hoa hele, 'o 'Ōma'okāmau a 'o Pi'imaiwa'a.

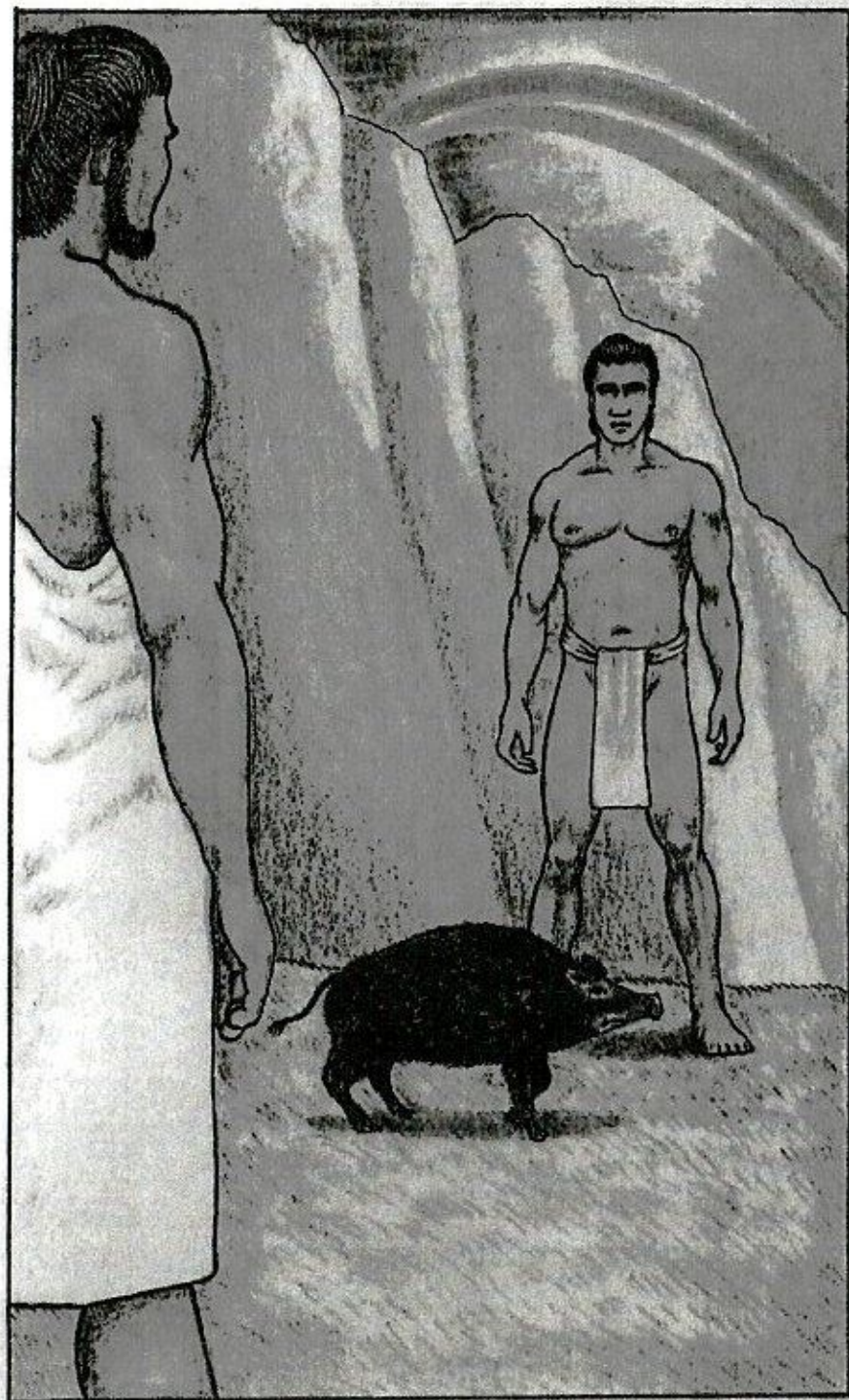
Iā lākou i pī'i aku ai mai Waipi'o aku a ka pali 'o Koakea, a hala ia, hiki i Kukuihaele, a laila, loa'a 'o Ko'i, a laila, hele pū 'o ia me 'Umi. Mai laila aku lākou a Kaumō'ali, a Koholālele, Kealakaha, 'o ia kona wahi i hānau ai, a ma laila kona makuahine e noho ana, 'o

'Akahiakuleana. Akā, 'a'ole na'e lākou i kipa ma laila; hele kuenta wale akula nō lākou me ka malihini. Hele akula lākou a noho ma ka palena o Hilo me Hāmākua, 'o ia ka 'āina 'o Waipunalei, no ka 'au 'ana o ka lā, kipa a'ela lākou ma laila e noho ai.

Aia ho'i, he nui nā kaikamāhine maka palupalu o laila e noho ana, like maila lākou i ka maika'i o 'Umi mā lālau maila iā lākou i mau kāne. A 'o 'Umi ho'i, no ka 'oi o kona kanaka maika'i i mua o kona mau hoa hele, no laila, elua āna wahine.

I ko lākou noho 'ana i laila, ho'oholo ihola ko lākou mana'o, e hūnā iā 'Umi, a e ho'onoho iā ia me ka hana 'ole i kēlā mea, i kēia mea, a noho wale ihola 'o 'Umi, e like me ko lākou mana'o.

Ma kēia noho 'ana o lākou i laila, hele akula 'o 'Ōma'okāmau, 'o Pi'imaiwa'a, 'o Ko'i, i ka mahi 'ai i ka 'āina o ko lākou mākuā hūnōai, a ma ko lākou mahi 'ai 'ana, mahalo maila ko lākou mākuā hūnōai i ka ikaika i ka mahi 'ai. Akā, 'o ko 'Umi mau mākuā hūnōai, kaumaha ko lāua mana'o no 'Umi i ka mahi 'ai 'ole. A ma hope o laila, hele akula lākou ma Laupāhoehoe Kai e 'au'au kai ai.

MOKUNA III

Ko 'Umi Noho 'Ilihune 'Ana

He akamai loa 'o 'Umi i ka he'e nalu 'ana, i kona wā e noho 'ilihune ana ma Laupāhoehoe. Iā ia e he'e nalu ana, heihei ihola lāua 'o Pai'ea, he kanaka akamai i ka he'e nalu, no Laupāhoehoe. I ko lāua wā e heihei ana, ho'okē loa 'o Pai'ea iā 'Umi i ka papa he'e nalu, a 'eha loa ko 'Umi po'ohiwi. No laila, lilo ia i hala no Pai'ea e make ai iā 'Umi i ka wā e puni ai 'o Hawai'i iā 'Umi.

A hiki i ke kau aku o Laupāhoehoe, holo akula 'o 'Ōma'okāmau, 'o Pi'imaiwa'a, 'o Ko'i, i ka hoehoe me kama'aina o laila, a loa'a maila kā lākou aku, 'oli'oli iho ko lākou mau mākuā hūnōai; akā, 'o ko 'Umi mau mākuā hūnōai, kaumaha loa lāua, no kā lāua hūnōna, i ka loa'a 'ole o ke aku. No laila, 'ōlelo mai ko 'Umi mau mākuā hūnōai i nā wāhine a 'Umi, "Inā paha ka pu'ipu'i o kā 'olua kāne a e ikaika ana i ka hoe wa'a, 'ai 'ia ke aku; makehewa ko 'olua kino iā ia."

Ma hope o laila, 'ōlelo maila kekahi mau kama'aina iā 'Umi, e holo e kāohi wa'a na lākou, 'ae akula nō 'o 'Umi i kā lākou 'ōlelo, a holo akula. Ma kēia holo 'ana o 'Umi i ke kāohi aku, a ho'i maila, hā'awi 'ia maila kāna aku, ma lalo mai o ka lemu ka hā'awi 'ana mai a ka lawai'a. A 'ike 'o 'Umi, ha'alele akula ia i ia aku, 'a'ole i lawe mai, akā, kū'ai 'o 'Umi i ia aku me kekahi mea aku 'ē a'e, no ko 'Umi 'ike 'ana ma lalo mai ka hā'awi 'ana mai. No laila, 'ōlelo akula 'o 'Umi, "Eia kāu aku, 'o ka'u; he i'a nui kēia, he 'u'uku kāu." A pono a'ela kēia mea. 'A'ole 'o 'Umi i 'ai i ua i'a nei, ho'iho'i akula nō ia a hā'awi na kona akua, na Kā'ili, aia nō ma Hōkuli kona wahi i huna ai, me ka 'ike 'ole 'ia.

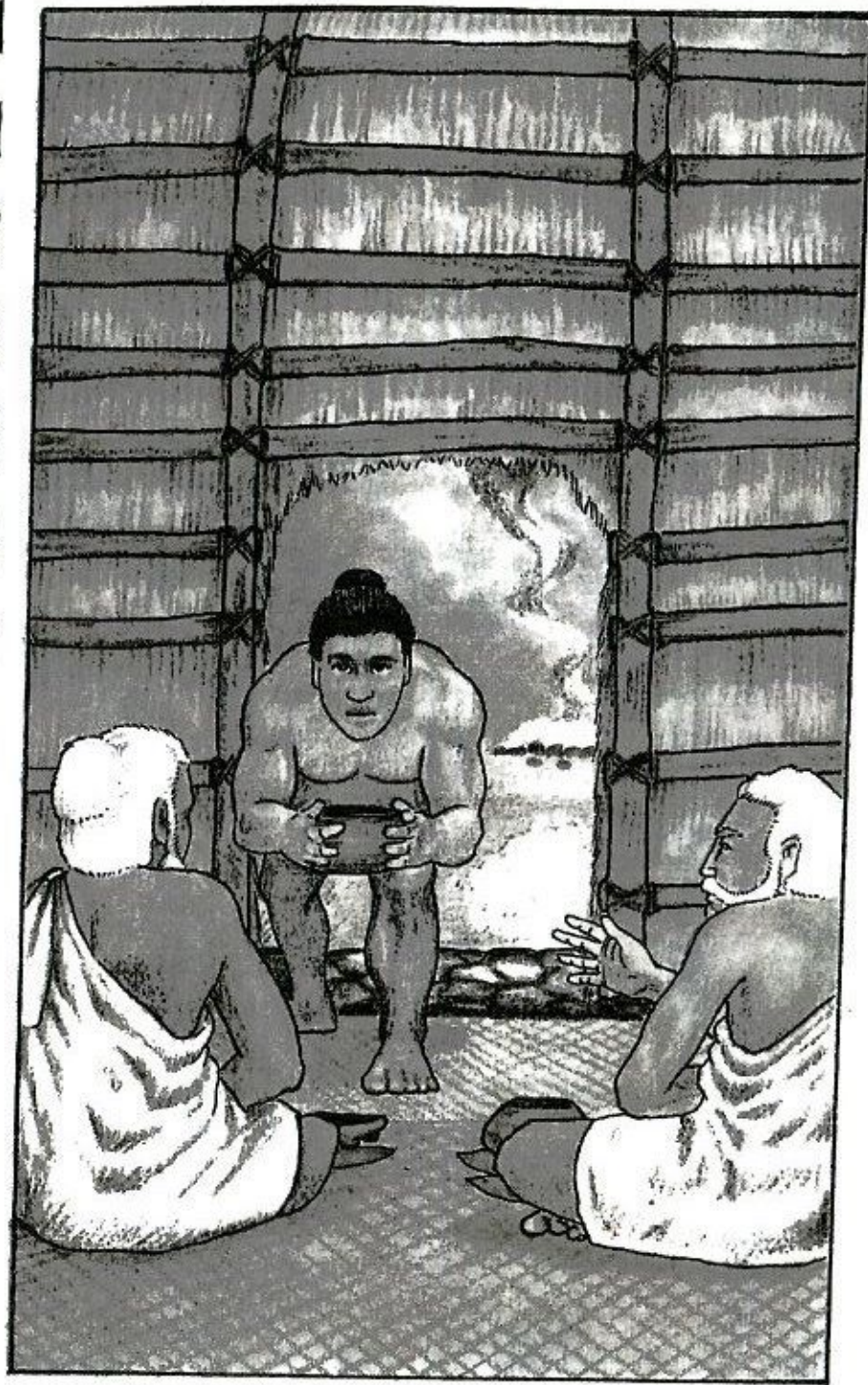
He mea mau iā 'Umi, ka holo i ke kāohi wa'a, a me ka lawe i aku na kona akua, na Kā'ili, ma ua wahi lā i 'ōlelo 'ia ma luna. Eia ho'i ka mea ha'oha'o loa 'ia, 'o ka pi'o mau o ke ānuenue i luna o ia wahi. No laila, ha'oha'o 'o Ka'ōleio kū, a mana'o ihola 'o Ka'ōleio kū, 'o 'Umi kai laila, no ka mea, ua lohe 'ia ko 'Umi nalowale 'ana.

A laila, hopu ihola 'o Ka'ōleio kū i ka pua'a a iho maila e 'ike iā 'Umi. A hiki ia, nānā akula ia i ke kino o 'Umi, he kino hanohano, a kohu ali'i, a pa'a ihola kona mana'o 'o 'Umi ia. A laila, lālau ihola 'o Ka'ōleio kū i ka pua'a, a kaumaha akula iā 'Umi, penei, "Eia ka pua'a e ke akua, he pua'a 'imi ali'i."

A pau ke kaumaha 'ana a Ka'ōleio kū i ka pua'a, ku'u akula ia i ka pua'a a kū ma ko 'Umi alo, a laila, huli hou maila ka pua'a iā Ka'ōleio kū. A laila, nīnau aku 'o Ka'ōleio kū, "O 'Umi nō 'oe?" 'Ae maila 'o 'Umi, "'Ae, 'o wau nō." I aku 'o Ka'ōleio kū, "E ho'i kāua i ko'u wahi." 'Ae akula 'o 'Umi, "'Ae." I ia wā, 'ike kona mau mākuu hūnōai a me nā kānaka a pau loa, he ali'i kā kēia, 'o 'Umi, 'o kā Liloa keiki, ka mea a lākou i lohe iho nei ua nalowale.

Lawe akula 'o Ka'ōleio kū iā 'Umi, a lilo a'ela i ali'i nāna, a noho ihola me ia. I ia wā, hana 'o Ka'ōleio kū i mea e lilo ai ke aupuni no kāna ali'i, no 'Umi, no ka mea, ua maopopo iā ia, he ali'i nui 'o 'Umi, a e kū ana i ka moku 'o Hawai'i, a e loa'a ana nō ho'i iā ia ka pōmaika'i. Hānai ihola ia i nā kānaka, ka holoholona, mahi'ai, a'o i ka 'ō'ō ihe, kūkulu i mau hale a'o i ke 'ano kaua, a me nā mea a pau loa. A no loko mai o kēia a'o 'ana, 'o nā kānaka akamai a koa ho'i, 'o ia 'o Ko'i, 'Ōma'okāmau a 'o Pi'imaiwa'a.

Ma kēia noho 'ana, he nui loa nā kānaka o ka hale ho'okahi, 'ehā ka'au ka nui (ua like me 160 i ka hale ho'okahi), pēla a pau nā ka'au hale 'ehā. Pēlā 'o Ka'ōleio kū i ho'omākaukau ai no kāna ali'i, no 'Umi, no ko Ka'ōleio kū mana'o e lilo ana ke aupuni no kāna ali'i, no 'Umi.

MOKUNA IV

No Nunu A Me Kakohe

He mau 'elemākule kahuna lāua na Līloa, i kona wā e ola ana, a he mau punahele nāna, a pēlā nō i ka noho 'ana o Hākau, kāna keiki, i ali'i no Hawai'i a puni. Akā, ma hope iho o ko Hākau noho ali'i 'ana, loa'a ihola ua mau wahi 'elemākule nei i ka ma'i, no laila inu ihola lāua i ka lā'au nahā, a pau ka 'ino'ino o ko lāua 'ōpū, a me ka ma'i i lo'ohia mai ai lāua.

No laila, ho'ouna akula lāua i ke kanaka iō Hākau lā. A hiki ua 'elele lā i mua o Hākau, nīnau maila 'o Hākau, "He aha mai nei kāu?" I aku kēlā, "I ho'ouna mai nei nā wahi 'elemākule ia'u i mua ou e ke ali'i, e 'ōlelo aku iā 'oe, i wahi 'ai, a i wahi i'a, i wahi 'awa na lāua, i mea ho'opa'a i ka nohā lā'au o lāua." A lohe 'o Hākau i kēia mau 'ōlelo a ka 'elele, 'ōlelo maila ia, "O ho'i a 'ōlelo aku iā lāua, 'a'ohe 'ai, 'a'ohe i'a, 'a'ohe 'awa."

Ma 'ane'i e ho'omaopopo ai kākou, he punahele kēia mau 'elemākule, 'o ia 'o Nunu a me Kakohe i nā lā e ola ana 'o Līloa. No ka mea, iā lāua ka mālama o ke akua, o Kā'ili, a 'o kā lāua mea e 'ōlelo ai, 'o ia kā Līloa e hana ai. 'A'ole e hiki iā Līloa ke kua me ka 'ae 'ole o ua mau 'elemākule nei ma mua, 'a'ole nō ho'i e hiki ke hana i kekahi mea me ko lāua lohe 'ole. No laila, he mau punahele lāua na Līloa, a ma ia 'ano lāua i hana aku ai i kāna keiki 'o Hākau.

A ho'i maila ka 'elele, a mua o ua mau 'elemākule nei, ha'i maila i nā 'ōlelo a pau loa a Hākau; a lohe lāua, 'eha ihola ko lāua na'au me ka ukiuki loa iā Hākau; no laila 'ōhumu ihola lāua, ma ko lāua mau na'au, e hā'awi i ka 'āina no 'Umi. I aku 'o Nunu iā Kakohe, "E aho e pi'i wale kāua

e nānā i ka pono o kā Ka'ōleiokū hānai, he pono paha, 'a'ole paha." A ho'oholo ihola lāua i kēia 'ōlelo, pi'i akula lāua mai Waipi'o aku a hiki ma Kukuihaele, mai laila aku a Kapulena, moe. A ao a'ela, pi'i akula lāua a hala 'o Honoka'a, a Pā'auhau, moe; mai laila aku a Kalōpā, a Kaumō'ali, a Kemau, moe.

Iā lāua e moe ana ma Kemau, hiki mua akula kekahi kanaka i 'ike iā lāua ma ke alanui i mua o Ka'ōleiokū ma Laupāhoehoe, i Hilo, a 'ōlelo akula, "Eia a'e nā 'elemākule, 'o Nunu lāua 'o Kakohe, ke hele mai nei i 'ane'i, i ou lā." Nīnau akula 'o Ka'ōleiokū, "Āhea lāua a puka mai i Hilo nei?" "Apōpō, a kēlā lā aku, hiki mai." "He aha lā kā lāua huaka'i nui e hele mai ai?" I aku ua po'e nei, "E hele mai ana e nānā i ka pono o kāu hānai, a me ka pono 'ole, no ka mea, ua hana mai nei kā lāua hānai, 'o Hākau, iā lāua i nā mea pono 'ole."

A lohe 'o Ka'ōleiokū a me 'Umi i kēia 'ōlelo, 'oli'oli loa 'o Ka'ōleiokū, a pahapaha akula 'o Ka'ōleiokū i mua o ka lehulehu, i ka lilo o ka 'āina no kāna hānai, no 'Umi, no ka mea, he kanaka akamai 'o Ka'ōleiokū i ke kilokilo, a me ka nānā 'ana i ke kino o ke kanaka; no laila kona 'apo koke a mālama i ke kino o 'Umi.

No laila, hana ma'alea ihola 'o Ka'ōleiokū i ke 'ano o kāna mau hana, a 'Umi e hana aku ai i mua o Nunu lāua 'o Kakohe, ke hiki mai lāua ma ko Ka'ōleiokū a me ko 'Umi wahi.

I ka pō 'alima o ka lā o nā 'elemākule i ke alanui, ho'omākaukau ihola 'o Ka'ōleiokū i ka 'ai, ka i'a, ka pua'a, ka moa a ka 'awa. Kēnā akula 'o Ka'ōleiokū i ke kanaka, e hele e 'oki i paukū wāhie. Ua like kona nui me nā anana 'elua ke apo a'e, a 'o kona loa, 'ekolu iwilei. A loa'a ua paukū 'ōhi'a nei, 'ōlelo akula 'o Ka'ōleiokū, "E wāwahi a li'i'i, a laila, pū'a hou a'e 'o waho a pa'a, a like nō me ka

paukū mua. A 'o kekahi mau kānaka ho'i, e kōhi i ka pū 'awa a puni, a 'o kekahi mau kānaka ho'i, nakinaki ihola i ka pua'a a pa'a i ke kaula a pa'a. Pēlā ko Ka'ōleio kū ho'omākaukau 'ana i hiki ai iā 'Umi ke hana i mua o nā 'elemākule, 'o Nunu lāua 'o Kakohe. No laila, ua ma'alea 'o Ka'ōleio kū ma kēia mau hana a pau loa a kākou e 'ike nei.

||| Eia ke 'ano o kēia mau hana a Ka'ōleio kū: i ko 'Umi wā e hō'ā ai i ka umu o ka pua'a, a laila, e lālau 'o ia i ka wāhie, a kākā iho i ka paukū, 'o ka wā ia e helele'i lī'ili'i ai ma 'o a ma 'ane'i, a laila, e mana'o nā 'elemākule he ikaika 'i'o, pēlā ka pua'a a ka pū 'awa.

A mākaukau kēia mau mea a pau loa, a laila, 'ōlelo aku 'o Ka'ōleio kū iā 'Umi, "E ke ali'i, 'apōpō ka lā o kō 'āina, pā iā 'oe. E ho'olohe mai e ke ali'i, inā e mālama 'oe i kēia mau kauoha a'u, 'apōpō, pā ka 'āina iā 'oe; i mālama 'ole 'oe, 'a'ole e ola kēia mau iwi iā 'oe, kaula'i wale 'ia a'e nō i ka lā." Ma kēia mau 'ōlelo a Ka'ōleio kū, ua 'olu'olu ia i ko ke ali'i mau maka, a ua 'ae aku nō 'o ia i nā 'ōlelo a pau loa, e mālama a e hana aku e like me ia.

||| 'I aku 'o Ka'ōleio kū iā 'Umi, "E moe kākou i kēia pō, a huli ke kau o ke aumoe, pi'i au i uka i nā kō'ele a kāua, me nā kānaka a pau loa, 'a'ohe kanaka e noho iho me 'oe, 'o āu wāhine wale nō ke noho me 'oe. Inā i hō'ea mai nā wahi 'elemākule i ke kakahiaka o ka lā 'apōpō i nīnau mai ia'u, a laila, e mana'o 'oe 'o lāua ia, e ho'omākaukau aku 'oe i mua o lāua, ma nā mea a pau loa." A pau ke kauoha a Ka'ōleio kū iā 'Umi, moe ihola lākou a huli ke kau o ka pō, pi'i akula 'o Ka'ōleio kū me nā kānaka i uka i ke kō'ele, moe ihola 'o 'Umi me nā wāhine a hiki i ke ao 'ana.

Puka a'ela ka lā a mahana, 'o ia paha ka hora 'ewalu, hiki maila ua mau wahi 'elemākule nei, 'o Nunu a me Kakohe. A hiki maila lāua ma kahi o Ka'ōleio kū, nānā ihola lāua i ka mehamcha a me ke anoano kanaka 'ole,

kāhea maila ua mau 'elemākule nei, "Mehamecha nā hale o Ka'ōleio kū, 'a'ohe mā'alo'alo kānaka iki." Iā lāua e kāhea ana, lohe akula 'o 'Umi i kēia leo, kāhea akula 'o 'Umi iā lāua, "E komo mai 'olua ma loko nei, 'a'ohe kanaka o ko mākou wahi nei, ua pau aku nei nā kānaka me Ka'ōleio kū i ke kuahiwi i ka mahi 'ai. 'O wau wale iho nei nō koe, i ho'onoho 'ia iho nei au i kanaka no 'olua e hiki mai ai." Ma kēia leo kāhea a 'Umi iā lāua, komo maila lāua i loko.

||| A 'ike 'o 'Umi ua komo lāua i loko, puka akula ia a waho, lālau ihola i ka paukū wāhie, amo a'ela a ki'eki'e i luna, hahau ihola i lalo i ka 'ili o ka honua, a nahā lī'ili'i a'ela. ||| Hō'ā ihola 'o 'Umi i ke ahi, a nui a'ela ka uahi, no ka nui o ka pulupulu i ho'olako 'ia, no laila nui loa ka uahi, a 'ike 'ole nā wahi 'elemākule i ke kau 'ana o ka wāhie. ||| Hopu akula 'o 'Umi i ka pua'a, a 'alalā ihola, ho'oku'u 'ia akula nō, 'a'ole i make. 'O kahi i ho'oku'u 'ia ai ka pua'a, ma kahi nui o ka uahi. A pau ka 'ā 'ana o ka pulupulu, kālua ihola kēia, 'o ka mau'u wale nō. A nalo ka umu, ki'i akula 'o 'Umi i ka pū 'awa, a huhuki a'ela a hemo.

||| A 'ike 'o Nunu lāua 'o Kakohe i kēia mau hana a 'Umi, 'i aku kekahi i kekahi, "Inā me nēia ka hānai a Ka'ōleio kū, ola nā iwi. Kai ke kanaka ikaika o kēia!" 'O ke kumu o ko lāua mahalo 'ana, 'o ka nahā o ka paukū 'ōhi'a i ka hahau ho'okahi 'ana, 'o ka hikiwawe o ke kālua pua'a 'ana, 'o ka huhuki 'ana i ka pū 'awa.

A huhuki 'o 'Umi i ka pū 'awa, a hemo a'ela, ho'i a'ela ia a ma kekahi 'ao'ao o ka hale a ua mau 'elemākule lā e noho ana, wāwahi ihola a lī'ili'i, kūkulu ke kānoa, a waiho ihola i ka 'awa i wali mua i loko o ke kānoa. Ki'i akula 'o 'Umi i ka pua'a i kālua mua 'ia, ma kahi o ka umu āna i kālua hope iho ai, hua'i a'ela 'o 'Umi, a lawe maila i mua o ua mau 'elemākule nei. ||| Ua hele a mo'a le'a loa ka pua'a. Iā 'Umi e hua'i ana, 'i aku 'o Nunu iā Kakohe, "Hikiwawe ka mo'a o ka pua'a, 'o ke kālua 'ana aku nei nō ia."

A waiho ka pua'a, ki'i akula 'o 'Umi i ka 'awa, a nini ihola i mua o ua mau 'elemākule nei; 'elua 'apu 'awa. Hā'awi akula 'o 'Umi i ua mau wahi 'elemākule nei, inu a'ela lāua, a pau, 'ai ihola i ka pua'a, ma hope o ka 'ai 'ana, 'o'oki maila ka 'ona o ka 'awa iā lāua, a waiho ihola lāua me ka 'ona. Hina akula kekahi ma kahi moe a waiho, 'o kekahi ho'i, ma ka paia o ka hale.

Lālau ihola 'o 'Umi, a hāpai a'ela i ka mea i hina ma ka paia, a ho'iho'i a'ela ma kahi moe. A moe lāua, pi'i akula 'o 'Umi iō Ka'ōleiokū, ma ke kuahiwi, kahi a lākou e mahi 'ai ana me nā kānaka a pau loa.

A hiki 'o 'Umi, nīnau maila 'o Ka'ōleiokū, "Ua hiki mai nā 'elemākule?" 'Ae aku 'o 'Umi, "Ae. Ua hiki mai lāua, a ua ho'omākaukau aku nei au i nā mea a pau au i kauoha mai ai, a ua 'ona ua mau 'elemākule lā, ha'alele aku nei au, e moe ana." A lohe 'o Ka'ōleiokū i kēia mau 'ōlelo a 'Umi, 'ōlelo aku ia iā 'Umi, "E noho kāua me nā kānaka ou, a 'au a'e ka lā, ho'i kāua. Penei na'e ka ho'i 'ana o kākou. 'O wau ma mua, 'o nā kānaka ma hope o'u, 'o 'oe ma hope loa o ka huaka'i." Ua 'olu'olu ia 'ōlelo iā 'Umi.

'O ke kumu o kēia hana 'ana a Ka'ōleiokū pēlā, i hiki mua ia a kama'ilio me nā 'elemākule, no ka nīnau iā 'Umi. A na Ka'ōleiokū ia e 'ōlelo aku i ke 'ano a me ka helehelena o 'Umi, i 'ole e kuhihewa lāua, i kēlā, kēia kanaka, 'o 'Umi, no ka mea, 'o Ka'ōleiokū, ua kama'āina i ko lāua maka.

Iā 'Umi i hala ai i uka, moe ihola ua mau 'elemākule nei a ala a'ela, kama'ilio ihola lāua, 'A'ole me kēia ko kāua mau haku o ka noho 'ana, iā Liloa, a hala ia i ka make. Iā Hākau ho'i, he 'ai, he i'a, he kapa, ka mea loa'a iā kāua. 'O ko kāua wahi hale, he pelapela, A 'o kēia a kāua e noho nei, he 'oi kēia a kāua e 'ike nei; mai ko kāua wā u'i, a ko kāua wā hāpauea, loa'a iā kāua ka makana maika'i; i ko kāua wā u'i, 'a'ole i loa'a."

A 'au'i a'ela ka lā ('o ka hora 'elua paha ia), hiki maila ka maka mua o ka huaka'i, nānā akula lāua (nā 'elemākule), 'o Ka'ōleiokū ma mua o ka huaka'i. Nui loa nā kānaka, 'a'ole o kana mai ua mea he nui, 'a'ole 'ike 'ia 'o waena a me hope o ka huaka'i.

A hiki maila ka maka mua o ka huaka'i iō lāua ala, 'o ia nō 'o Ka'ōleiokū, aloha maila 'o Ka'ōleiokū iā lāua, aloha akula lāua, pēlā lākou i uē iho ai, no ka mea, ua lō'ihi ke ka'awale 'ana, a hui hou lākou. Ma kēia huaka'i kanaka ho'i e iho ana, ua mahele 'o Ka'ōleiokū 'ehā mahele, 'o ka mua, nā kānaka nunui, 'o ka lua, ka po'e ma lalo iho o lākou, 'o ke kolu, ka po'e poupou 'ā'ā, 'o ka hā, 'o nā kamali'i, pēlā kona ho'oka'awale 'ana.

I ka wā e noho ana 'o Ka'ōleiokū me nā 'elemākule, nīnau maila 'o Nunu iā Ka'ōleiokū, "Auhea 'o 'Umi? Aia anei 'o kēlā kanaka maika'i lā?" 'I aku 'o Ka'ōleiokū, "A'ole ia, eia aku nō ma hope." Pēlā nō ka nīnau 'ana, a hala ka huaka'i nunui o kānaka, a hiki i ka huaka'i li'ili'i o kānaka, a ka huaka'i kamali'i, pō'ele'ele 'ē ka lā, nalowale ka 'ili o kānaka, aia 'o 'Umi, ma hope 'o ia.

No ka 'ike 'ole o nā 'elemākule iā 'Umi, no laila, 'ōlelo akula lāua iā Ka'ōleiokū, "A'ole kā māua e 'ike i kō hānai a pō'ele'ele wale." 'I maila 'o Ka'ōleiokū iā lāua, "A'ole kā 'olua i 'ike i ke kanaka i noho iho nei lā?" 'I maila ua mau wahi 'elemākule nei, "Ke kanaka nō i noho iho nei lā?" "Ae, 'o ia nō ho'i," pēlā aku 'o Ka'ōleiokū. 'I maila nā 'elemākule iā Ka'ōleiokū, "Ka 'ā'ipu'upu'u i noho iho nei e hana na māua lā?" 'Ae aku 'o Ka'ōleiokū, "Ae, na'u nō i ho'onoho iho nei i mea lawelawe na 'olua."

A lohe ua mau 'elemākule nei i kēia mau 'ōlelo a Ka'ōleiokū, kaumaha loa ko lāua na'au, kūlou ihola ko lāua mau po'o i lalo, a ea a'ela ko lāua mau po'o i luna, pane mai iā Ka'ōleiokū, "A'ole mea e nalo ai kēia hilahila." Pane

aku 'o Ka'ōleio kū i ua mau 'elemākule nei, "He ali'i waiwai auane'i ia e ho'omailani aku ai iā ia, he ali'i 'ilihune, 'o kāna waiwai nō ka lawelawe na 'olua." I ia wā, pane mai nā 'elemākule iā Ka'ōleio kū, " 'A'ole a māua waiwai e pa'a ai ka hope o ke ali'i, ho'okahi nō a māua waiwai nui, 'o ka 'āina o Hawai'i nei a puni, no ke ali'i ia, no 'Umi."

Ī aku 'o Ka'ōleio kū i nā 'elemākule, " 'A'ole paha e lilo ka 'āina iā 'Umi; ke 'ike a'ela nō 'olua, 'a'ohe nui o nā kānaka. Inā paha e kaua, make paha iā Hākau, i ka mea nui o nā kānaka, no ka mea, no Hākau wale nō 'o Hawai'i a puni." Ī mai nā 'elemākule iā Ka'ōleio kū, "Ua make 'o Hākau, 'a'ole ia e ola, aia i ka lā e kauila ai ke akua, 'o ia kona lā e make ai, 'a'ole e pakele. Na māua e ho'olale nā kānaka e pi'i i ke kuahiwi, koe iho ke ali'i ho'okahi wale nō, a me ka 'ā'ipu'upu'u, 'o māua nō ho'i auane'i, pau nō."

Ma kēia mau 'ōlelo a nā 'elemākule, a Nunu lāua 'o Kakohe, maopopo iholā iā Ka'ōleio kū, e waiwai ana kāna ali'i 'o 'Umi, a e lilo ana 'o Hawai'i a puni iā lāua me ka 'eha 'ole o ka 'ili ma ke kaua 'ana.

Noho iholā ua mau 'elemākule nei a hala 'ehā anahulu a me ka hapa, a laila, mana'o iholā lāua e ho'i i lalo nei o Waipi'o. A mākaukau lāua e ho'i, 'ōlelo aku lāua iā Ka'ōleio kū a me 'Umi, "Ke ho'i nei māua i kēia lā, a moe aku i ke alanui, 'elima lā, a hiki i ke ono, hiki māua i Waipi'o. No laila, e noho 'oukou a hiki i nā lā o 'Ole, a me Kāloa, a laila iho a'e, no ka mea, 'ekolu 'Ole, 'ekolu Kāloa, 'aono o 'oukou lā ma ke alanui e hele a'e ai. A hiki i ka lā 'o Kāne, noho 'oukou i luna o Waipi'o, a hiki i kekahi lā 'ē a'e, 'o ia ka lā 'o Lono, 'o ia ka lā e kauila huluhulu ai ke akua, a 'o ia ho'i ko Hākau lā e make ai." Ma kēia mau 'ōlelo a pau loa, ua ho'oholo like lākou a pau.

Ho'i akula ua mau 'elemākule nei a hiki i Waipi'o, 'o ke ono ia o ka lā, hele akula lāua e 'ike iā Hākau. 'Ike maila 'o

Hākau iā lāua, 'ōlelo maila, "Māmā kā Hilo." Ī aku nā 'elemākule, " 'Ae." Aloha akula lāua, " 'Ano'ai ke ali'i." Ī maila 'o Hākau i nā 'elemākule, "Ua 'ike 'olua iā 'Umi?" 'Ae akula lāua, " 'Ae, ua 'ike aku nei māua." Ninau hou 'o Hākau, "Pehea kona noho 'ana?" "Ke noho lā nō me kona kahu, me Ka'ōleio kū."

Ī aku nā 'elemākule, " 'O ko māua mea ia i ho'i maila, e kauila kō akua." Kāhāhā maila 'o Hākau, "Kāhāhā, kai nō a ho'onene kaua, a laila, kauila ke akua, 'a'ole kā he nene kaua, kauila 'ē nō ke akua." Ī aku nā 'elemākule, "Ua 'ike aku nei māua i nā kānaka o kō kaikaina, ua nui loa, e noho mai paha auane'i a kipi mai iā 'oe, pulapula ko māua mau maka. No laila, eia ka wā pono, 'oi 'u'u'uku kona mau kānaka." Ma kēia mau 'ōlelo a nā 'elemākule, ua 'olu'olu ko ke ali'i mana'o i ia mau 'ōlelo. Pau a'ela kona kānalua, e mana'o ana he 'oia'i'o ka 'ōlelo a nā 'elemākule. 'A'ole kā auane'i.

A hiki i nā lā o 'Ole, a me Kāloa, iho maila 'o Ka'ōleio kū, 'o 'Umi a me ko lāua mau kānaka a pau loa, 'a'ole kekahi kanaka i koe aku ma hope. A pau nā lā 'eono i ke alanui, hiki lākou ma Kemamo ma luna pono o Waipi'o. 'O Kāne ia lā, he lā kapu ia no ke akua o Hākau.

Noho iholā lākou ma laila, hana iholā i mau pōhaku e iho pū ai i lalo o Waipi'o. Wahī iholā i ka pōhaku a pa'a i ka lau'i, me he pa'i 'uala ala ke 'ano, pēlā nā kānaka a pau loa, 'a'ohe mea koe. Eia na'e ka po'e hele wale, 'a'ole lawe pōhaku ma nā lima: 'o ke ali'i 'o 'Umi, 'o ke kahuna 'o Ka'ōleio kū, 'o ke keiki ho'okama 'o Ko'i, 'o Pi'imaiwa'a, 'o ka makua kāne 'o 'Ōma'okāmau. Moe iholā lākou ma laila i ia pō a ao, 'o Lono ia lā, 'o ia ka lā e kauila huluhulu ai ke akua o Hākau.

Ī 'ōlelo mai 'o Hākau i nā 'elemākule, "I kēia kauila huluhulu wale nō ko'u noho, ko ke ali'i, 'o nā kānaka a pau

ke pi'i i ke kuahiwi." Ī mai nā 'elemākule, "Ae, he pono ia, inā na kō kaikaina ke ki'i mai iā 'oe; 'a'ole, nāu ke ki'i aku iā ia. Inā nō ua hewa kā lākou hana 'ana mai, 'o ka nui nō o kou mau kānaka, make nō iā 'oe, 'a'ole e pakele."

A lohe ke ali'i i kēia mau 'ōlelo, 'olu'olu ihola nō ia. No laila, noho ihola lakou 'ehā, 'o ke ali'i 'o Hākau, 'o Nunu, 'o Kakohe, 'o ka 'ā'ipu'upu'u. Iā lākou e noho ana i ia kakahiaka, 'o ia paha ka mahana 'ana a'e o ka lā, he hora 'ehiku paha ia, iho maila 'o 'Umi ma ka 'ao'ao hikina o ka pali o Waipi'o, me nā kānaka ona. A hiki ka maka mua i lalo o ka muliwai, 'a'ole i pau mai 'o hope o ka huaka'i.

A 'ike 'o Hākau i ka malu o nā kānaka i ka pali, 'i aku 'o Hākau i nā 'elemākule, "He lā kauila ho'i kēia, he lā hele nō kā no kānaka." Ī mai nā 'elemākule, "O nā kānaka nō ou o Hāmākua e lawe mai ana i 'ai nāu." A kokoke loa ka huaka'i i mua o Hākau, 'ike akula 'o ia 'elima po'e hele wale, 'a'ohe ukana o nā lima, 'o ia 'o 'Umi, Ka'ōleio kū, Ko'i, Pi'imaiwa'a a 'Ōma'okāmau. Ī aku 'o Hākau i nā 'elemākule, "Elima po'e 'auamo 'ole e hele mai nei." Ī aku nā 'elemākule, "O ou po'e hoa 'āina ia."

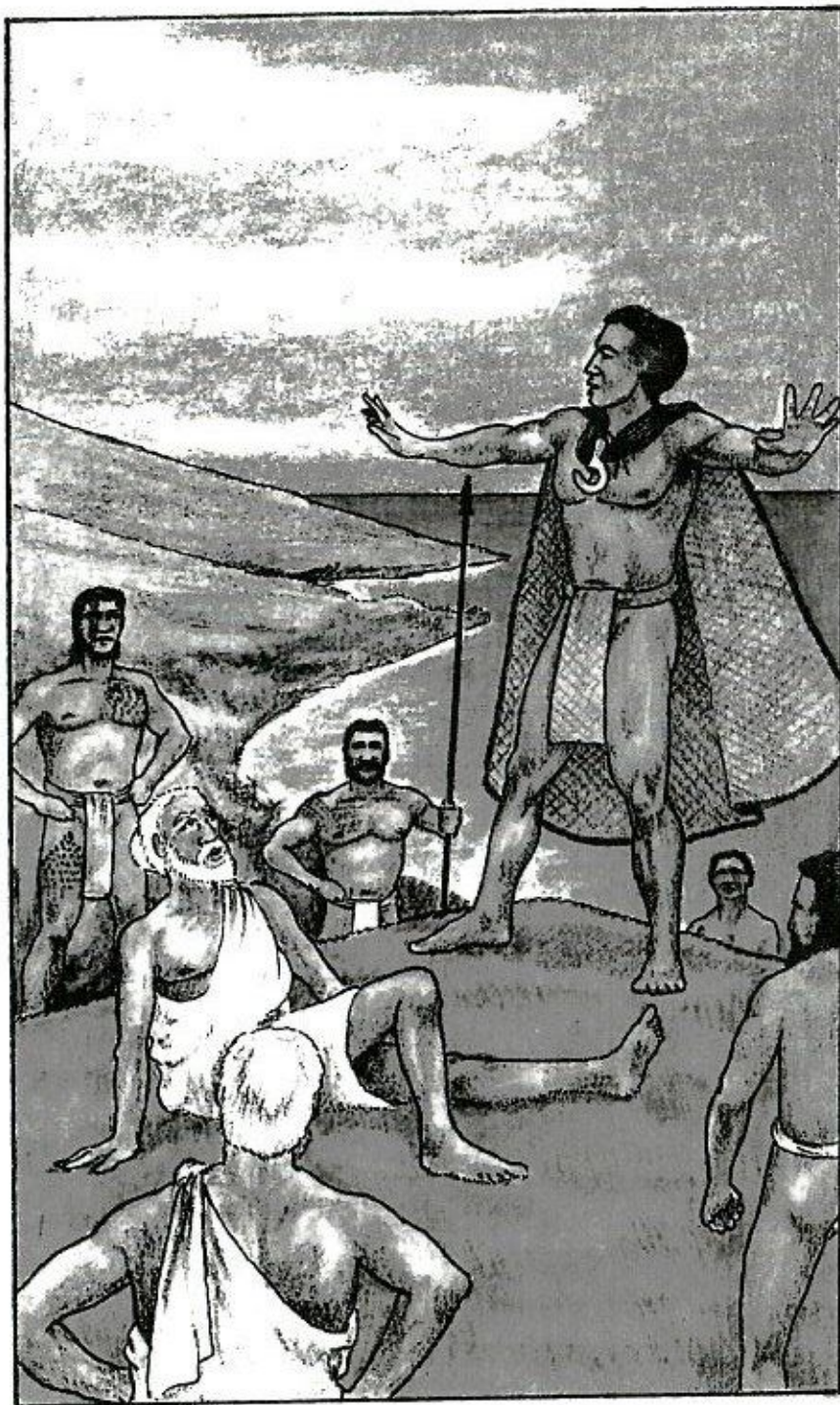
No ka 'ike pohihihi o Hākau iā 'Ōma'okāmau, no laila, nīnau aku 'o Hākau i nā 'elemākule, "I hea lā ko'u wahi i 'ike ai i ke kanaka ma mua e hele mai nei?" Ī aku nā 'elemākule, "O kekahi hoa 'āina nō ho'i paha ia ou, he ali'i hele pinepine ho'i 'oe ma Hāmākua nei, no laila, ua 'ike nō paha 'oe?" 'Ae maila 'o Hākau, "Ae."

Iā Hākau e 'ōlelo ana me nā 'elemākule, hiki maila ka maka mua i kona alo, a 'o ka maka hope ho'i o ka huaka'i, i luna o ka pali. Pō'ai a'ela ka huaka'i a puni 'o Hākau, noho ihola ia i waenakonu, he 'umikumamālua ka puni o Hākau, me ke kū nō i luna me nā 'auamo pōhaku a lākou, ua pa'a i ka pū'olo 'ia i ka lā'i, me he pa'i 'ai lā.

Hele maila 'o 'Umi a kū ma ke alo o Hākau. 'Ike akula 'o Hākau iā 'Umi, ea a'ela kona po'o i luna, a kūlou hou i lalo, kāhea akula 'o 'Umi iā 'Ōma'okāmau. Hele maila 'o 'Ōma'okāmau a kū ihola ma hope o 'Umi. Kēnā akula 'o 'Umi iā 'Ōma'okāmau, e ki'i e pepehi iā Hākau.

Hele akula 'o 'Ōma'okāmau a hiki iō Hākau lā, lālau ihola i ka 'auwae a lole a'ela i luna, 'i ihola 'o 'Ōma'okāmau, "A make na 'Ōma'okāmau, na 'Umi." A lohe ka lehulehu i kēia 'ōlelo a 'Ōma'okāmau, i ia wā lākou i hailuku ai i nā pōhaku iā Hākau, a make ihola 'o Hākau. 'O ka pōhaku ho'i, kū ihola ke āhua ma luna o Hākau. 'O ka lā'au ho'i a nā kānaka i pi'i ai, 'o ka pū'o'a nō ia o Hākau.

A make 'o Hākau, lilo a'ela ke aupuni o Hawai'i a puni iā 'Umi. Kō ihola nā mea a Ka'ōleio kū i no'ono'o mua ai i loko o ka wā 'ilihune. A 'o Ka'ōleio kū ho'i, lilo a'ela ia i kahuna nui na 'Umi, na kāna ali'i; 'o nā kāhuna ho'i a Hākau, noho maila lākou ma lalo o Ka'ōleio kū, Nunu a me Kakohe, a ma lalo o 'Umi, ke ali'i.

MOKUNA V

No Ka Lilo 'Ana O 'Umi I Ali'i No Hawai'i

Ua make 'o Hākau, a ua lilo a'ela 'o 'Umi i ali'i no Hawai'i a puni. Ma hope o ka make 'ana o Hākau, ho'i maila nā kānaka i ho'ouna 'ia a'e i ke kuahiwi me nā lā'au. A hiki lākou, nānā maila e noho aku ana o 'Umi, a me kona mau kānaka. No laila, no'ono'o ihola lākou, ua make ko lākou ali'i 'o Hākau, uē ihola lākou iā ia, akā, 'a'ole i māhuahua ko lākou aloha nona, no ka mea, he ali'i hana 'ino a he ali'i luku wale i nā kānaka.

Penei kā Hākau hana, i kona wā e noho ali'i ana: Inā mahalo 'ia ke kāne i ke kanaka maika'i, a me ka wahine i ka maika'i, he luku wale nō kā Hākau. Inā mahalo 'ia ke po'o i ka pālalahala maika'i, a laila, ma ke po'o e 'oki ai, inā ma ke kino ka mahalo 'ia, a laila, ma ke kino e 'oki ai, inā ma nā maka ka maika'i, ma laila nō e pō'alo ai, a pēlā aku nō.

I kekahi manawa, nānā akula kekahi kahuna a Hākau i kekahi keiki 'ōpiopio, a 'ōlelo akula i nā mākuā o ua keiki lā, he keiki maika'i loa kēia o ke kino, 'a'ohe ona kīnā. A lohe 'o Hākau i kēia 'ōlelo 'ana, ho'ouna akula ia i ka 'elele e lawe mai i ke keiki a mua o kona alo, a hiki maila ke keiki, 'o'oki a'ela ke ali'i 'o Hākau, ma waena konu o ke kino o ke keiki, a moku ihola. Lohe akula nā mākuā i kēia hana a Hākau, a laila, 'ōlelo wānana ihola kona makua kāne, penei, "O'oki pahupū ihola ia i ku'u keiki, pēlā e 'o'oki pahupū 'ia ai kona noho aupuni 'ana. A ka lā kauila o ke akua, 'o ia kona lā e make ai." No laila, ua ho'okō 'ia.

|| A hiki maila ka pō 'o Muku ('o ia ka pau 'ana o ka malama), hele akula nā kāhuna a me ko lākou mau kānaka,

e kāpapa ulua, a hiki i kahi o nā wa'a, ho'oko'ele ma ka nīao o nā wa'a. A i loko o ia wā, hele mai nā kānaka, a laila, hopu 'ia lākou a pepehi 'ia a make, a laila, ho'olou i ka makau, iā Manaiakalani; inā 'a'ole ia, 'o ka limu kala ka maunu e ho'olou ai i ka makau, a lawe aku i ka heiau. Akā, ua lilo kēia hana āna i pōmaika'i no Ka'ōleiokū.

Ma kēia noho ali'i 'ana o 'Umi iā Hawai'i a puni, mahele ihola ia i ka 'āina no kona mau ali'i. Penei kona mahele 'ana: 'O Ka'ū no 'Ōma'okāmau; 'o Puna no ke aikāne a 'Umi; 'o Hilo no Ka'ōleiokū; 'o Hāmākua no Pi'imaiwa'a; 'o Kohala no Ko'i; 'o Kona no 'Ehu.

Ka Lilo 'Ana O Ka'ōleioku I Kahuna Na Ke Ali'i, Na 'Umi

A pau ko 'Umi mahele 'ana i nā 'āina no kona po'e pono'i, kū maila 'o Ka'ōleiokū i waenakonu o nā ali'i a 'ōlelo maila penei:

"E Ke Ali'i, e ho'olohe mai;
Ke kū nei au i mua o kou alo,
A me ke alo o kou po'e kānaka,
Ke ho'olilo nei 'oe e ke ali'i,
I kahuna au nou i kēia lā,
E like me kou 'ike 'ana ia'u ma mua,
A ua ho'okō 'ia mai i kēia wā;
A ua kōkua mai ke akua iā 'oe,
A ua lanakila 'oe ma luna o ka 'ilihune,
A 'o 'oe ke ali'i nui o Hawai'i nei.
A e noho ana nā kānaka ma lalo ou;

Inā e pono kou noho ali'i 'ana,
A laila, e mau loa kou ali'i 'ana,
A inā e like 'oe me kou kaikua'ana
A laila, ho'owahāwahā 'ia 'oe.
He ho'okuli ka make,
He ho'olohe ke ola."

Ma hope o kēia mau 'ōlelo a Ka'ōleiokū iā 'Umi, 'ōlelo akula ia i ke ali'i, iā 'Umi, a me 'Ōma'okāmau.

Ma 'ane'i e 'ike ai kākou i ke kūpono o ka noho kahuna 'ana o Ka'ōleiokū na 'Umi, a ma 'ane'i kākou e 'ike ai i ka pololei o nā 'ōlelo wānana a Ka'ōleiokū i mua o ke ali'i a me nā kānaka.

Ī aku 'o Ka'ōleiokū, "E Ke Ali'i; e kū i luna." A kū a'ela 'o 'Umi i luna. "E 'Ōma'okāmau, e kū i luna." Ma waena o lāua, 'ewalu anana ke ka'awale, a loa'a kekahi i kekahi. 'O kēia hana a Ka'ōleiokū, he hō'ailona no ke ali'i, no 'Umi, i mea e maopopo ai ka pa'a o ke aupuni, a me ka 'ole.

I lā lāua e kū ana, aia ma ko 'Ōma'okāmau lima 'ākau ka lā'au pālau e pa'a ana, 'o ia 'o Kanīaupi'īikalani. 'A'ole e pahu wale 'ia ia lā'au, aia nō a pā i ka 'āina, a laila pahu, ma ke 'ano hō'ailona a kahuna. 'Ōlelo aku 'o Ka'ōleiokū iā 'Ōma'okāmau, "E 'Ōma'okāmau ē, 'o kō ikaika nō a pau loa, pahu i ka piko o ke ali'i." No ka mea, ua 'ike 'o Ka'ōleiokū iā 'Ōma'okāmau, he kanaka ikaika i ka 'ō ihe. I ia wā, ka'ika'i a'ela 'o 'Ōma'okāmau i ka lā'au, a pahu maila iā 'Umi, me ka ikaika loa ('o "wahie" ka 'ai). A kokoke i ka piko o 'Umi, pale a'ela 'o 'Umi, hala ka ihe ma hope; me ka lele nō, 'apo akula 'o 'Umi, a pa'a akula ma ka welelau o ka ihe.

Ma kēia 'apo 'ana a 'Umi i ka ihe, 'ike maila 'o Ka'ōleiokū i ka 'alo 'ana o 'Umi, a me ka 'apo hou 'ana i ka ihe, a pa'a ma kona lima, 'oli'oli ihola ia me ka mahalo no 'Umi. I aku 'o Ka'ōleiokū iā 'Umi, "E Ke Ali'i, ke 'ike nei au, ua pololei kāu hana 'ana i mua o ko'u mau maka, e like me ka'u mau 'ōlelo a'o iā 'oe, e Ke Ali'i, a me kou mau kānaka, a ke 'ike nei nō ho'i au i ke kumu e pa'a ai kou aupuni me 'oe. I kēia lā, ke ho'olilo nei au iā'u iho ma lalo o kou mau kapua'i, a ke ha'i aku nei au i ku'u 'ōlelo pa'a i mua ou, e Ke Ali'i, 'a'ole mea nāna e kā'ili a'e kou aupuni mai kou lima aku."

I A laila, ho'ākāka aku 'o Ka'ōleiokū i kona 'ike ma ka 'ōuli kahuna i mua o 'Umi, e like me kona 'ike 'oia'i'o. Wahi a Ka'ōleiokū i ke ali'i, iā 'Umi, "Ke 'ike nei au i kō akua; e like me kāu pale 'ana i ka ihe a hala, pēlā 'oe e noho ai i kou aupuni a hala i ka make. E like me kou 'apo 'ana i ka welelau o ka ihe a pa'a i ka lima, pēlā e pa'a ai kou aupuni a ili i kāu keiki, kāu mo'opuna, kāu pua, kāu mamo, a hiki loa i kāu mau kawowo hope loa."

A pau a'ela kā Ka'ōleiokū 'ōlelo 'ana, nīnau a'ela 'o 'Umi, "Auhea nā wahi 'elemākule, 'o Nunu a me Kakohe?" I aku kekahi, "Eia a'e nō." 'Ōlelo akula 'o 'Umi, "E 'ōlelo aku 'oukou iā lāua e hele mai i mua o'u 'ānō." A hiki maila ua mau 'elemākule nei, i aku 'o 'Umi, "O 'olua maila ia?" "Ae," pēlā ua mau 'elemākule nei.

No Ka Hā'awi 'Ana O 'Umi I Ka 'Āina No Nunu A Me Kakohe, Nā 'Elemākule

E 'ike kākou ma 'ane'i i ke akamai o 'Umi, a me kona ma'alea lua 'ole, 'o ia kona mahele 'ana i ka 'āina no nā 'elemākule elua. A hiki maila 'o Nunu a me Kakohe i mua o 'Umi, kū a'ela 'o 'Umi a hele akula me nā 'elemākule. Ma kēia hele 'ana a 'Umi mā, 'o 'Ōma'okāmau, 'o Ko'i, 'o

Pi'imaiwa'a a me kekahi po'e 'ē a'e, pi'i akula lākou mai Waipi'o aku a luna o Koakea, he 'āina ia e pili ana me Waipi'o. A laila, 'ōlelo aku 'o 'Umi iā Nunu, i kekahi 'elemākule, "E holo 'oe mai kēia wahi aku, a hina, ala a'e nō, holo; inā 'oe i mālo'elo'e a noho iho, make 'oe ia'u."

Ma kēia 'ōlelo o 'Umi, ua maka'u loa ia wahi 'elemākule, akā, ua holo nō ia e like me ka 'ōlelo a ke ali'i. Ma kēia holo 'ana a Nunu, 'o 'Ōma'okāmau ka i holo pū me ia. 'O ke kumu i holo pū ai me 'Ōma'okāmau, i maopopo ka nui o ka 'āina e lilo iā ia, a i 'ike 'ia ko ke ali'i mana'o.

I Ma kēia holo 'ana, huikau nā wāwae o ua 'elemākule nei, a hina ihola, ala a'e nō a holo, a ke'ehi kekahi wāwae ma luna o kekahi wāwae, a hina ihola 'o Nunu, i lalo ke alo ma ka honua, me ka paupauaho loa o kona hanu. A hiki 'o 'Umi a me kekahi 'elemākule, 'o Kakohe, i kahi o Nunu e waiho ana, 'ōlelo ihola o 'Umi, "E, make?" Hū a'ela 'o Nunu, "Hū." Noho ihola lākou a li'uli'u, 'olu'olu a'ela 'o Nunu, i aku 'o 'Umi iā Nunu, "Mai kō wahi i kū ai a holo mai nei, a hiki i kahi a kākou e noho nei, 'alua ahupua'a. 'O kou mau 'āina ia."

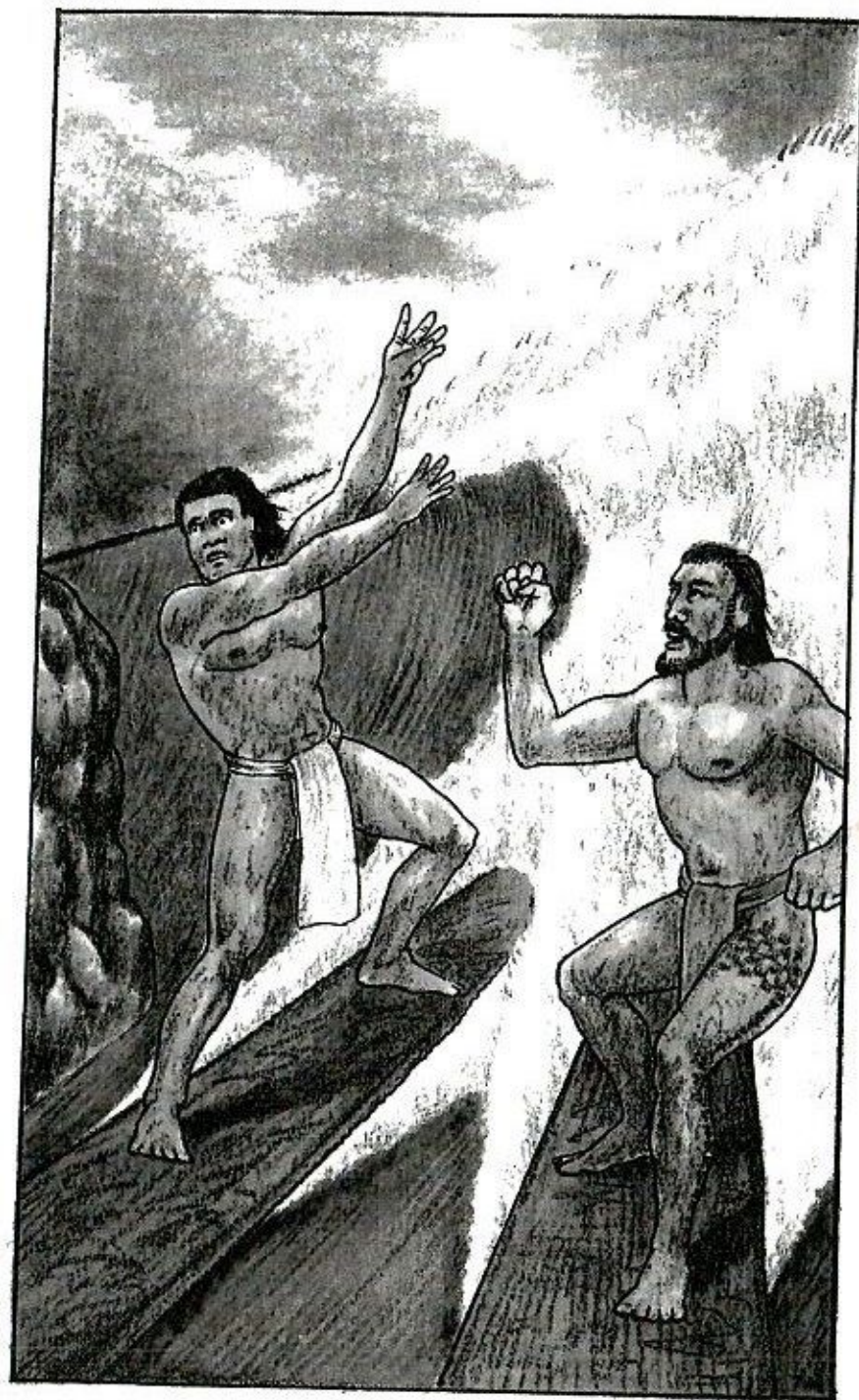
Ma kēia 'ōlelo a 'Umi iā Nunu, lohe ihola 'o Kakohe, kekahi 'elemākule. 'Ōlelo ihola ia penei, i loko ona, "Pēlā kā ka hā'awi 'ana a ke ali'i i ka 'āina i kona po'e kānaka, he holo a moe 'oko'a, 'o ka make wale nō koe. Ua pololei 'i'o nō, e like me kā māua ho'oluhi 'ana, pēlā nō ho'i e ho'oluhi 'ia ai māua."

I aku 'o 'Umi iā Kakohe, "O 'oe ho'i, e holo 'oe." I ia wā holo 'o Kakohe me Pi'imaiwa'a, holo akula lāua a pau ke ahupuaa ho'okahi, hina ihola 'o Kakohe i lalo ma ka honua, a waiho ihola me ka pau o ke aho. Hiki akula 'o 'Umi i laila, 'ōlelo ihola, "Make, ea?" Hū a'ela ia, "Hū." 'O ia 'ōlelo, penei ke 'ano, "ū," a no ka pau pono 'ole o ke aho, hepa ka 'ōlelo 'ana, 'o ia kēlā "hū."

A laila, 'ī aku 'o 'Umi, " 'O kou 'āina kēia, ho'okahi ahupua'a, a 'o ko Nunu 'elua ahupua'a, iā 'olua nō ka ho'oponopono o ko 'olua." 'Ī akula 'o 'Umi iā Nunu a me Kakohe, " 'O nā mea a pau i luna o ko 'olua mau 'āina, no 'olua ia, a na 'olua e hana e like me ko 'olua makemake; mai mana'o 'olua ia'u a na 'olua ia e ho'oili aku i ko 'olua mau ho'oilina." A pau kēia 'ōlelo a 'Umi i nā 'elemākule, ho'i maila i lalo o Waipi'o, me kona mau hoa hele. A hiki lākou i lalo, noho ihola.

'O kā 'Umi hana, 'o ka 'ō'ō ihe me kona mau kānaka pono'i, 'o ia 'o Ko'i, 'Ōma'okāmau a 'o Pi'imaiwa'a. 'O kēia mau kānaka 'ekolu, he mau kānaka koa loa lākou, a no ko lākou koa, ua ho'olilo 'ia lākou he mau pūkua no 'Umi. 'O ko lākou 'oi loa, ma ka lima 'ākau, a ma ka lima hema, 'o Pi'imaiwa'a. 'O Ko'i, he ikaika lima hema, he nāwaliwali kona lima 'ākau, pēlā 'o 'Ōma'okāmau.

A li'uli'u ka noho 'ana o 'Umi ma Waipi'o, 'ōlelo aku 'o Ka'ōleio kū iā 'Umi, "E Ke Ali'i ē, pono e ka'apuni 'oe iā Hawai'i nei a puni." A lohe 'o 'Umi, ua 'olu'olu ia 'ōlelo i kona mana'o. I ia wā, kēnā akula 'o 'Umi iā Pi'imaiwa'a, e hele 'ē ma mua e ha'i aku i nā konohiki i ka hele aku o ke ali'i, a e 'ōlelo aku, i 'ai, i i'a. Pēlā nō ke kala hele 'ana, a lohe nā konohiki, a me nā ali'i i ho'onoho 'ia i nā moku o Hawai'i 'eono, 'o ia 'o Hilo, 'o Puna, Ka'ū, Kona, Kohala, a Hāmākua.

MOKUNA VI

Ko Ke Ali'i 'O 'Umi Ka'apuni 'Ana Iā Hawai'i Me Kona Mau Ali'i

A mākaukau ka hele o 'Umi, 'ōlelo akula ia iā Ka'ōleio kū, ma Kawaihae mua e hele ai, no kona makemake loa e 'ike iā Kawaihae. A lohe 'o Ka'ōleio kū i kēia 'ōlelo a 'Umi, 'i akula ia i ke ali'i, " 'A'ole 'oe e pono ke hele ma ke komohana; eia wale nō ka pono iā 'oe, e hele mua 'oe ma ka hikina. 'O ia kou ho'omaka 'ana e ka'apuni i kou aupuni. Inā he ali'i 'oe ma lalo loa, a laila, he pono 'oe ke hele ma ke komohana." Ma kēia mau 'ōlelo a Ka'ōleio kū, ua 'olu'olu ia mea iā 'Umi.

Ma hope o kēia mau 'ōlelo, hele akula 'o 'Umi me Ka'ōleio kū a me nā ali'i 'ai moku, nā kānaka he lehulehu loa, ma Hāmākua. A hala 'elua anahulu ma ke alanui o ka hele 'ana, hiki lākou ma Laupāhoehoe (kahi o Pa'i'ea). Ma 'ane'i, e ho'omaopopo kākou i ka he'e nalu 'ana a Pa'i'ea me 'Umi, i ko 'Umi noho mua 'ana i Laupāhoehoe, e like me ka 'ōlelo ma ka Mokuna III. Eia na'e, 'a'ole i ho'ākāka loa 'ia ma laila.

Iā 'Umi e noho 'ilihune ana ma Waipunalei i Hilo, hele akula lāua me Ko'i i kahakai o Laupāhoehoe, nānā akula lāua; e he'e nalu ana 'o Pa'i'ea me nā kānaka o laila, a e ho'okani ana ka po'e mākā'ika'i i ka pae o Pa'i'ea, a me ke akamai i ka he'e nalu. Hele akula 'o 'Umi, a loa'a he wahi kanaka kama'āina, 'ōlelo malū akula, " 'O ko Pa'i'ea ihola nō ia, 'o ke opū wale a'e nō i luna o ka nalu a emi iho, 'a'ole pēlā ka pae o ka nalu o ko mākou 'āina, aia ka pae a hala loa i uka i ka pā ala."

Ma kēia lohe 'ana o ua wahi kanaka kama'āina nei, hele akula ia a 'ōlelo iā Pa'i'ea. A lohe 'o Pa'i'ea i kēia mau 'ōlelo, kāhea maila iā 'Umi, e hele aku ma laila. A hiki 'o 'Umi i mua o Pa'i'ea, 'ōlelo maila 'o Pa'i'ea, "He 'oia'i'o anei, ua 'ōlelo 'oe e like me kā ia nei mea i 'ōlelo mai nei?" I aku 'o 'Umi iā Pa'i'ea, "I mea wale a'e nō wau, 'o ke kū 'i'o mai nō kā kā ia nei." I aku 'o Pa'i'ea iā 'Umi, "E heihei kāua ma ke kaha nalu 'ana. Inā wau e make iā 'oe, lilo nō ho'i au iā 'oe, a inā ho'i 'oe i make ia'u, lilo nō ho'i 'oe ia'u." 'Ae akula 'o 'Umi i kēia mau 'ōlelo.

I ia wā, pili lāua, 'o kā Pa'i'ea pili, 'elua wa'a kaulua, ho'okahi wa'a kaukahi, mau i ka palaoa o 'Umi. Pili hou 'o Pa'i'ea, 'ehā wa'a kaulua, e mana'o ana 'o Pa'i'ea e pili i nā iwi o 'Umi. Akā, kū mai kekahi keiki papa o Laupāhoehoe, a kōkua ma hope o 'Umi. 'Ehā wa'a kaulua, mau i ko Pa'i'ea. 'A'ole i pau ka waiwai o ua keiki nei, pau 'ē ko Pa'i'ea waiwai. No kēia kōkua a ua keiki nei iā 'Umi, 'ōlelo aku 'o Pa'i'ea, "E kipi 'ia nō wau e 'oe, 'o ku'u make nō ia, no ka mea, he nui loa kou mau 'ohana." No ka mea, he ali'i nō 'o Pa'i'ea, ma lalo aku o Liloa, a 'o ua keiki nei ho'i, he keiki papa no Hilo a me Hāmākua.

A mau ka pili a 'Umi me Pa'i'ea, 'au akula lāua a ke kūlana nalu, 'i aku 'o Pa'i'ea iā 'Umi, "E pae kāua." 'Elua kāhea 'ana a Pa'i'ea iā 'Umi, 'elua hō'ole o 'Umi. Kū hou ka nalu, kāhea 'o 'Umi, "E pae kāua." 'Ae aku 'o Pa'i'ea. Kaha ihola 'o Pa'i'ea a me 'Umi i ka nalu ho'okahi, a kokoke lāua i ka moku pūko'a i waenakonu, ho'okē maila 'o Pa'i'ea iā 'Umi. Pa'a loa ka po'ohiwi o 'Umi. A 'ike 'o 'Umi 'o kona pa'a kūnihi a'ela ia, hala ma loko, ka'a ka moku pūko'a i waho, pae akula 'o 'Umi a hiki i ka pā ala, a eo a'ela 'o Pa'i'ea iā 'Umi. Ma kēia pae 'ana o 'Umi, 'ike maila 'o Ko'i i ka po'ohiwi o 'Umi, ua pohole, hele maila 'o Ko'i, a ma ke alo o 'Umi, 'ōlelo malū maila, "Inā e pā ka 'āina iā 'oe, make 'o Pa'i'ea ia'u."

Ma kēia eo 'ana o Pai'ea iā 'Umi, ua pau loa nā waiwai o Pai'ea i ke keiki ma hope o 'Umi, a koe nā waiwai i pili 'ia e 'Umi i ka palaoa. 'O kēlā keiki ho'i i kōkua iā 'Umi, 'o ia ke aikāne a 'Umi, nona kēlā 'āina 'o Puna, i ka wā i lilo ai 'o Hawai'i iā 'Umi.

Ma 'ane'i, e ho'omaka hou 'ia ke kama'ilio 'ana no ka huaka'i ka'apuni a ke alii, a 'Umi.

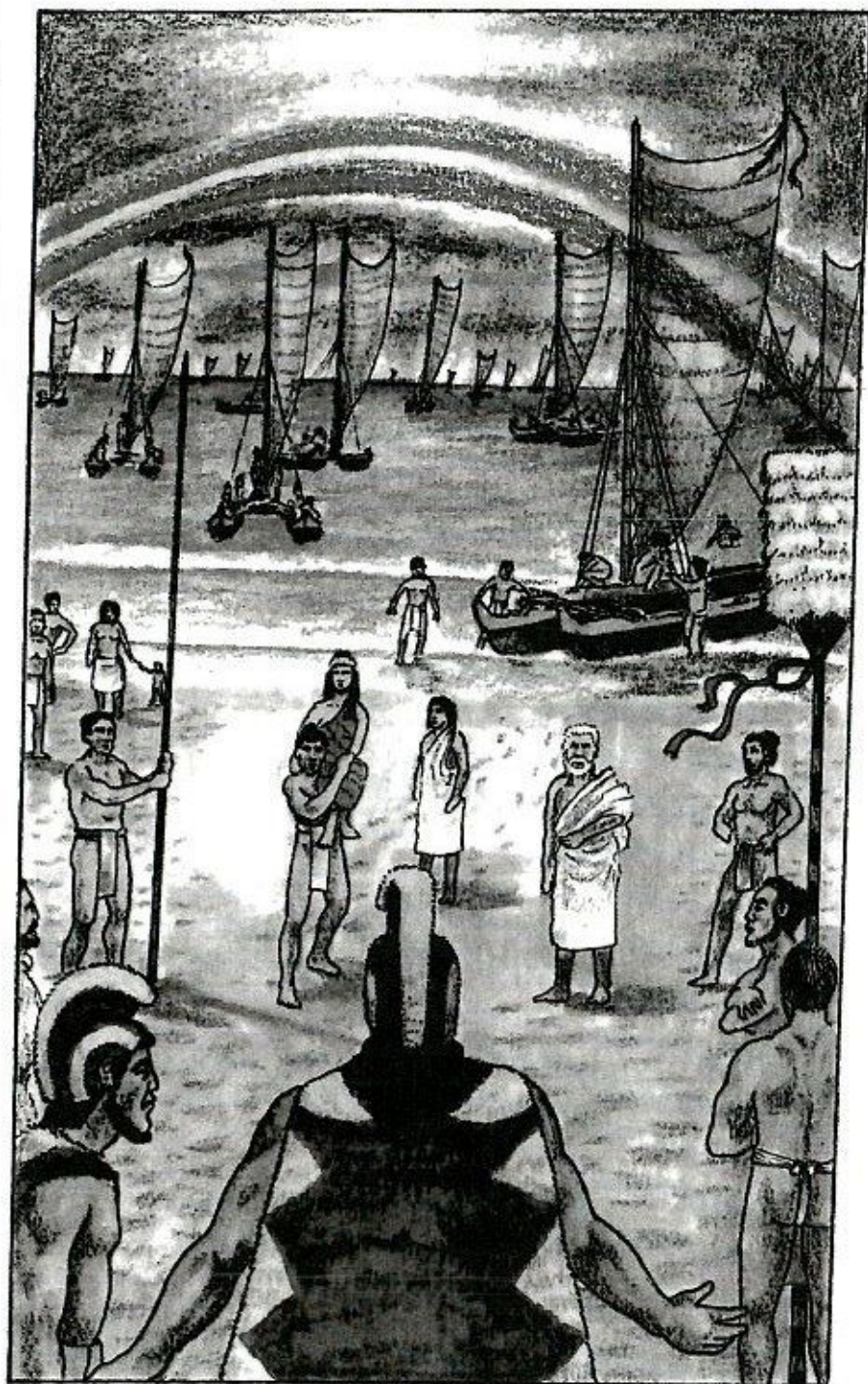
A ha'alele ke alii iā Hāmākua, hiki akula lākou ma Waipunalei, ma ka palena o Hilo a me Hāmākua. 'O Waipunalei ko Ka'ōleio kū wahi kupa, ua hana mua 'o ia i heiau ma laila, i loko o ka wā 'ilihune 'āina 'ole, 'a'ole na'e i hei 'ia i ke kanaka.

A hiki lākou ma laila, 'ōlelo akula 'o 'Umi iā Ko'i, "E ki'i 'oe e pepehi iā Pai'ea, a me ka po'e a pau i kū'e mai ia'u." 'Ae maila 'o Ko'i. Hele akula ia, a luku akula iā Pai'ea, a me nā kānaka a pau o ia 'ao'ao o Hilo. A pau a'ela ko Ko'i luku 'ana iā lākou, ho'i maila ia, lawe 'ia maila 'o Pai'ea a kau i ka heiau a Ka'ōleio kū ma Waipunalei.

Ma kēia noho 'ana a 'Umi me Ka'ōleio kū ma Waipunalei, ua mākia pa'a loa 'ia ke aupuni no 'Umi, a ua ho'ohiki pa'a ho'i 'o Ka'ōleio kū ma laila e noho ai 'o 'Umi he alii nui no Hawai'i a pau kona ola. Ma laila lākou i noho ai a li'uli'u, hele akula lākou e ka'apuni iā Hawai'i; a puni a'ela 'o Hawai'i a pau loa, ho'i maila lākou a noho ma Waip'o. Ma kēia ka'apuni 'ana iā Hawai'i, 'elua kau, 'elua ho'oilo, ua like me 'alua makahiki, ma kēia hele 'ana; ua mahalo 'olu'olu mai nā maka'āinana, no ke alii hou, no 'Umi.

Iā lākou i noho ai i Waip'o, a li'uli'u iki iho, ho'i akula 'o Ka'ōleio kū i kona 'āina i Hilo e noho ai, koe ihola 'o 'Ōma'okāmau, 'o Pi'imaiwa'a, 'o Ko'i, a me nā kānaka he nui loa.

A ho'i akula 'o Ka'ōleio kū i Hilo e noho ai, ho'opilipili ihola 'o 'Umi me kekahi kaikamahine alii o loko o kekahi hanauna alii i pili iā 'Umi, i Kona kahi i noho ai. Lohe akula 'o Ka'ōleio kū ma Hilo, i ka ho'omoe 'ia o 'Umi i ka wahine, hō'ole maila ia, "A'ole e moe 'o 'Umi i kekahi wahine o loko a'e o kona hanauna pono'i, no ka mea, ua puni nō 'o Hawai'i iā 'Umi. No laila, eia kāna wahine e moe ai, 'o ke kaikamahine a Pi'ilani o Maui, 'o ia 'o Pi'ikea, i lilo wale mai 'o Maui, a laila, ku'ikahi ka noho 'ana." Ua 'olu'olu kēia mau 'ōlelo iā 'Umi a me kona mau alii.

MOKUNA VII

Ka Ho'āo 'Ana O 'Umi Me Pi'ikea, Ke Kaikamahine A Pi'ilani, Ke Ali'i o Maui

Ma hope o kēia mau 'ōlelo a Ka'ōleiokū iā 'Umi, ho'ouna 'ia akula 'o 'Ōma'okāmau e holo i Maui, e ha'i aku iā Pi'ilani no Pi'ikea, i ka lilo o 'Umi i kāne nāna, a i kona 'ae iā 'Umi, i kāne na Pi'ikea. A pau ka 'ōlelo 'ana, holo akula 'o 'Ōma'okāmau a pae i Kapueokahi ma Hāna, i Maui, ma kahi e kokoke ana me ka pu'u 'o Ka'uiki.

Ma kēia pae 'ana o kēia mau wa'a, pihoihoi maila 'o uka, mana'o ihola lākou, he mau wa'a kaua, nui ko lakou pi'oloke. No laila, hele akula lākou e nīnau iā 'Ōma'okāmau, "He mau wa'a aha kēia?" Wahi a 'Ōma'okāmau, "He mau wa'a mākā'ika'i." Nīnau akula 'o 'Ōma'okāmau i nā kama'āina, "'Auhea nā ali'i?" 'Ī aku nā kama'āina, "Aia nō i ka hale."

Hele akula 'o 'Ōma'okāmau a hiki i ka hale o nā ali'i, 'ī maila 'o Pi'ilani, "Mama." Aloha akula 'o 'Ōma'okāmau, aloha maila lākou. Ma hope o ke aloha 'ana, nīnau maila 'o Pi'ilani, "He aha ka huaka'i a ka Hawai'i o ka hiki 'ana mai?" 'Ī aku 'o 'Ōma'okāmau, "He huaka'i ho'omoe wahine. Ua ho'oholo iho ko Hawai'i mau ali'i 'o 'Umi ke kāne, 'o Pi'ikea ka wahine, e ho'āo lāua." A lohe 'o Pi'ilani, ka makua kāne o Pi'ikea i kēia mau 'ōlelo a 'Ōma'okāmau, ua 'olu'olu nō kona mana'o, me ka 'ae i ia mau mea a pau loa i ho'oholo 'ia e lākou ma Hawai'i.

Akā, ma mua a'e o ko 'Ōma'okāmau mā pae 'ana aku i Maui, ua mākā'u nā kamā'aina a me Pi'ilani, e mana'o ana

lākou he mau wa'a kua kēia o ka pae 'ana aku, akā, i ko lākou lohe 'ana he wa'a 'imi wahine, pau a'ela ko lākou p'oloke 'ana.

Ma hope o ka lohe 'ana o Pi'ilani i nā 'ōlelo a 'Ōma'okāmau, kēnā a'ela 'o Pi'ilani i nā kānaka, e ho'omākaukau i mea 'ai na nā malihini, a lohe nā kānaka, ho'omākaukau ihola lākou. A mākaukau nā mea 'ai, waiho akula i mua o 'Ōma'okāmau. A noho pū ihola 'o 'Ōma'okāmau me Pi'ilani, ho'okahi anahulu. Ua lilo 'o 'Ōma'okāmau i mea nui i mua o Pi'ilani, a hiki i kona lā i ho'i ai i Hawai'i.

A mākaukau ka ho'i o 'Ōma'okāmau i Hawai'i, kauoha maila 'o Pi'ikea i kāna 'ōlelo aloha iā 'Ōma'okāmau, penei, "E 'Ōma'okāmau, ke ho'i lā 'oe a hiki i mua o ke alo o ke ali'i nui nona ke aupuni o Hawai'i, e aloha aku 'oe iā ia. A 'o wau nei ho'i, 'o kāna kauā wahine, e like me ka mea i 'olu'olu i kona mana'o, pēlā e lilo ai i loko o'u i mea 'i'ini na ko'u na'au, a e lilo ana paha ia i mea hia'a no ko'u pō, ke moe iho. A hiki i ko'u wā e holo aku ai e 'ike i nā maka o ku'u haku, 'elua anahulu e hala ia'u ma Maui nei, a laila, holo aku wau." A pau nā 'ōlelo a Pi'ikea, ho'i akula 'o 'Ōma'okāmau mā, a ahiahi o ia lā, pae lākou ma Waipi'o, ma laila ke ali'i 'o 'Umi, kahi i noho ai e kakali mai ana 'o ka ho'i aku o 'Ōma'okāmau mā.

A hiki 'o 'Ōma'okāmau mā, i mua o ke ali'i 'o 'Umi, ha'i akula i nā mea a pau loa a Pi'ilani a me Pi'ikea i 'ōlelo mai ai; a lohe 'o 'Umi, he mea 'olu'olu loa ia i kona mana'o.

A pau nā 'ōlelo a 'Ōma'okāmau, nīnau mai 'o 'Umi, "Pehea ke 'ano o ia ali'i wahine? He wahine maika'i nō ia ali'i wahine?" 'Ae aku 'o 'Ōma'okāmau, "'Ae, he ali'i wahine maika'i loa ia, 'a'ole wahine ma Hawai'i nei i like me Pi'ikea; he kaikamahine 'ōpiopio wale nō; maika'i kona mau helehelena ke nānā aku, mai ka piko o ke po'o a hala i

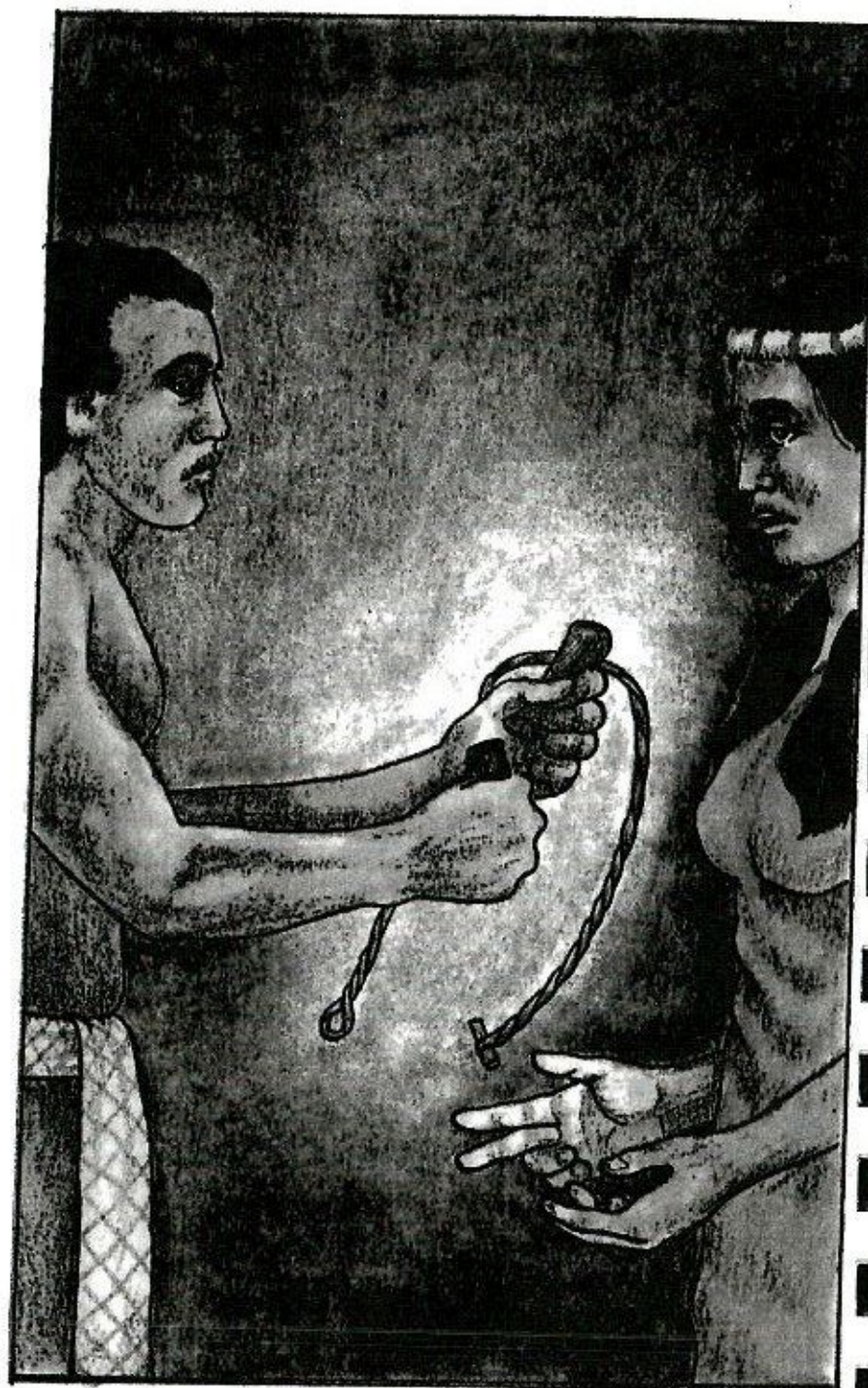
lalo i nā wāwae." Ma kēia lohe 'ana o 'Umi, nui ihola kona 'oli'oli, a me ka makemake e 'ike iā Pi'ikea, a kauoha akula ia i nā kānaka a pau loa e ho'omākaukau i nā mea a pau loa, ma loko o nā anahulu 'elua.

Ma loko o kēia mau anahulu 'elua, ho'omākaukau 'o 'Umi ma Waipi'o, no ka hiki aku o Pi'ikea mai Maui aku; a pēlā nō ho'i 'o Pi'ilani ma Maui, ho'omākaukau no ka holo aku o Pi'ikea i Hawai'i e launa me 'Umi.

A pau nā anahulu 'elua, holo maila 'o Pi'ikea i Hawai'i e launa me 'Umi, me kona mau wa'a ho'okahi lau (ua like me 'ehā haneri.) A hiki lākou ma ke kai 'o 'Alenuihāhā, 'ike mua 'ia akula ka 'ula o ko ke ali'i wahine wa'a i uka o Waipi'o, a laila, mana'o ihola lākou 'o ia ke ali'i wahine o Maui, 'o Pi'ikea. A kokoke 'o Pi'ikea e pae i Waipi'o, ua uhi pa'apū 'ia ka lani i nā ao ua, a iho maila ke ānuenu e kū ma mua o ka iho o ka wa'a o ke ali'i wahine, o Pi'ikea, a hala ma hope o nā wa'a. Kū ihola ke ānuenu me he pāpale mahiole lā ke kalali.

A pae nā wa'a o Pi'ikea i Waipi'o, lālau ihola 'o 'Ōma'okāmau iā Pi'ikea, i luna o ka wa'a, hāpai akula a luna o Pi'imaiwa'a, ho'onoho ihola i mua o ke ali'i 'o 'Umi. Aloha maila 'o 'Umi iā Pi'ikea, a pēlā 'o Pi'ikea iā 'Umi. Ua 'olu'olu lāua 'elua i ia manawa, a lilo a'ela lāua i kāne a i wahine, a noho ihola me ka 'olu'olu. Ma kēia noho 'ana a lāua, he kāne a he wahine, a li'uli'u, lohe 'ia maila ka make 'ana o Pi'ilani, ke ali'i o Maui, ka makua kāne o Pi'ikea.

(Ma kēia wahi ua ho'okomo 'ia kā Kamakau ho'ākāka o ka mo'olelo o 'Umi, mai ka mo'olelo mai o ka make 'ana o Hākau, i hiki ai ke ho'omaopopo 'ia nā mea 'ano nui o kā 'Umi mau hana ma Hawai'i, a i pa'a ho'i ma loko o ia mo'olelo, a hiki i kona make 'ana, i pa'a 'ole ho'i ma loko o ka mo'olelo ma mua a'e nei.—LUNA H. [no ka pa'i mua 'ana])

// MOKUNA VIII

Ko 'Umi Noho Ali'i 'Ana

✓
 'O ka pau nō kēia i ka luku 'ia o Hākau mā, a ua pau nā ali'i a me nā kahu, a me kahu 'ā'ipu'upu'u, a 'o nā mea kaua a ka 'oihana ua pau a'e i nā koa o 'Umialiloa, a 'o nā ali'i a me nā po'e kaukau ali'i a me ke aloali'i a pau i pī'i i ka malu ko'i, a i ka lohe 'ana, ua pau i ka luku 'ia ke ali'i 'o Hākau, ua kipi 'o 'Umi i ke aupuni, a ua pau i ka luku 'ia 'o lalo o Waipi'o, a 'o nā keiki ali'i o Kona, ua pau aku i ka mahuka i Kona, a pēlā ko Ka'ū, ko Puna, a me ko Hilo, a hiki akula i ko lākou po'e mākuā ali'i, a ua kipi like a'ela lākou i ke aupuni, a kū'oko'a ko Kona, a me ko Ka'ū, a me ko Puna, a kū'oko'a ko Hilo, a kū'oko'a ko Kohala.

A pau i ka luku 'ia ke ali'i mō'i 'o Hākau, a me kona po'e ali'i, me kona 'aialo, me ka ho'omāinoino 'ia e ka po'e kipi aupuni a 'o nā kupapa'u a pau o nā heana, ua kaumaha 'ia ko lākou po'e heana a pau i mau mōhai kuni ma ka heiau po'okanaka 'o Honua'ula ma Waipi'o.

Ua 'ōlelo nui 'ia kēia mo'olelo ma ka mo'olelo a ka po'e akamai o ka wā kahiko penei: I ka wā o 'Umialiloa i kaumaha ai i nā mōhai kuni i luna o ka lele o ka heiau, 'o ia ho'i nā heana a me nā kino o ke ali'i 'o Hākau mā, ua iho maila ke alelo o ke akua mai ka lani mai, 'a'ole i 'ike 'ia ke kino, akā, 'o ke alelo, 'o ia ke kapalili ana i lalo o ka lele, a miki 'ia akula nā mōhai kuni a pau, a he uila me ka hekili pū.

A noho ali'i 'o 'Umialiloa ma ka noho ali'i o ka mō'i, o Hākau, ma kona 'imi akamai a me nā hana ma'alea a kona kahu hānai nāna i kuhikuhi i ke alanui e hiki aku ai i ka noho ali'i, a loa'a iā ia ka noho ali'i me ka nui mai o nā

'enemi e ke'ake'a mai ana i kona noho ali'i, a no kona ho'okae 'ia no ke koko hapa o kona koko ali'i. || Ua loa'a iā 'Umi nā keiki mua o kona noho 'ilihune a ho'opili wale, a ua kapa 'ia ka mua 'o Nohonahene, a 'o ka lua, 'o Kapūnanahuanui, he keiki kāne a he kaikamahine, 'o ia nā keiki a nā wāhine kua'āina āna i noho ai ma ka 'āina kua'āina 'o Waipunalei, no Hilo Ko'olau.

| A noho 'o 'Umi ma ka noho ali'i, ua lilo 'o Ka'ōleio kū i ali'i kua'āina no Hāmākua, a ua lilo nā keiki ho'okama i mau ali'i ukali, a i mau pūkua no 'Umi; a ua ki'i 'ia 'o 'Akahiakuleana e noho pū ma ke aloali'i, a ua loa'a iā 'Akahiakuleana nā keiki ma hope o 'Umi me kāne kāne i ka 'ili. Akā, ua mālama na'e 'o 'Umi aliloa i ke kaikamahine a ka mō'i ali'i, a Hākau, 'o Pinea ka inoa o ke kaikamahine, ua kapa 'o Hākau i ka inoa o kona makuahine, 'o Pinea; a ua mālama 'o 'Umi aliloa i holo pono ke koko ali'i, 'a'ole he koko hapa. || Ua lawe a'e 'o 'Umi aliloa i ke kaikamahine ali'i a kona makua kāne, a Liloa, 'o Kapukini ka inoa, a he kaikuahine ia nona, a ua loa'a mai nā keiki ali'i me Kapukini; 'o Keli'io kāloa, o Kapulani, a me Keawenuia'umi.

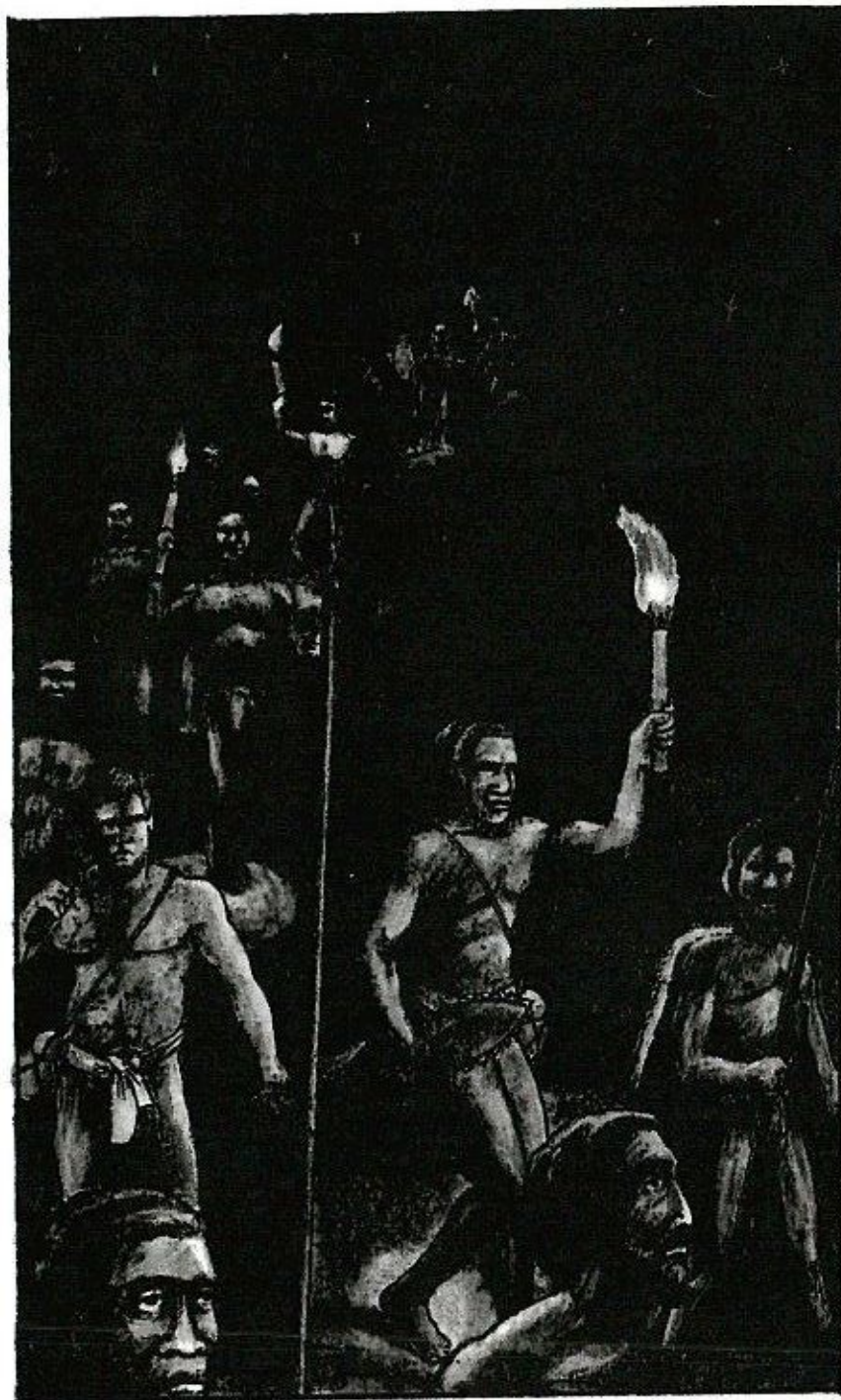
I kekahi manawa, ua hele aku 'o 'Umi aliloa a i Hilo. 'A'ole i hui pū 'o 'Umi me nā ali'i o Hilo, 'a'ole nō ho'i i 'ike lākou i ko 'Umi kino, akā, ua lohe wale 'ia, ua lilo ka noho ali'i o Hākau iā 'Umi, a no laila, ua hele akula 'o 'Umi a me nā keiki ho'okama ma Hilo. | O Kulukulua ke ali'i o Hilo.

|| A ua hele akula 'o 'Umi i ka māka'ika'i, a hiki lākou ma Hilo, a 'ike 'ia kēia po'e kānaka maika'i a noho ma laila a hele ma nā hale ali'i o laila, a u'i nā kino, a no laila, ua ho'āo me ke kaikamahine a Kulukulua, ke ali'i o Hilo.

| I ka noho 'ana o 'Umi me ke kaikamahine a Kulukulua, he lei ali'i ko ua kaikamahine lā a Kulukulua, he lei palaoa wiliwili, ua haku 'ia i ka 'aha lauoho uliuli, a ua lu'ukia 'ia a

pa'a, a 'ike 'o 'Umi. || A he pō le'ale'a nui ia no nā ali'i o Hilo a pau ma Kanukuokamanu ma Waiākea; he hula, he pāpuhene, a he kilu, a me ka lōkū; a 'ike 'o 'Umi, ua kāhiko 'ia ua kaikamahine nei a Kulukulua i ka hulu o ka manu ma ke kino a ma ke po'o, a ma ka 'ā'i he lei palaoa wiliwili.

| A pau nā hana le'ale'a 'ana a nā ali'i, ho'i akula ua wahine nei a 'Umi, ke kaikamahine a Kulukulua, nonoi maila 'o 'Umi i ua wahine nei i ka lei palaoa, a hā'awi maila ua wahine lā i ka lei palaoa. 'Ōlelo aku 'o 'Umi, " 'O ko 'oukou lei ali'i kēia?" | 'Ae maila ka wahine, " 'Ae, 'o ko mākou nei lei ali'i ia, 'a'ole e laha wale i nā maka'āinana." | "He mea nui wale kēia mea i kamali'i o ko mākou wahi, mai kamali'i a ka luahine; | o ka lei ali'i o ko mākou po'e ali'i, he niho palaoa, he niho no ke koholā, 'o ia ka lei ali'i, ua lu'ukia 'ia me ka 'aha lauoho a pa'a." | A e uha'i a'e ana 'o 'Umi i ka lei palaoa wiliwili o ke kaikamahine a Kulukulua.

MOKUNA IX

No Ke Kaua A 'Umialiloa Me Nā Ali'i O Hilo

Ka Lanakila 'Ana, A Hui Pū 'Ia 'O Hilo

I ka ha'iha'i 'ana o 'Umialiloa i ke alelo o ka palaoa wiliwili o ke kaikamahine a Kulukulua, a 'ike ke kaikamahine a Kulukulua ua ha'iha'i 'ia ka niho palaoa ona, 'o ka uē a'ela nō ia me ka minamina nui, a holokiki akula i ka makua kāne me ka 'ōlelo aku, "Ua pau ku'u lei palaoa i ka ha'iha'i 'ia e ku'u kāne." 'Ī mai ka makua kāne, "He aha ke kumu o ka ha'iha'i 'ia 'ana o kō niho palaoa?" 'Ōlelo aku ke kaikamahine, "Ua 'ōlelo mai ua kanaka lā, no ka hilahila kā. He mea nui wale nō kā ia 'o ka lei palaoa wiliwili i ko lākou maka'āinana, mai kamali'i a ka luahine, a 'o ka lei ali'i kā 'o ko lākou po'e ali'i, 'o ka niho o ke koholā, me ka niho palaoa."

'Ōlelo akula 'o Kulukulua i ke kaikamahine, "E ho'opa'a 'ia kēlā po'e kānaka i ke kaula, a i loa'a 'ole ka lei ali'i niho palaoa, a laila, e pau lākou i ka luku 'ia, a e noa ka heiau 'o Kānoa iā lākou." A no laila, ua kēnā a'e 'o Kulukulua i nā koa, a ua ho'opa'a 'ia 'o 'Umi mā i ke kaula. 'Eholu lākou i ho'opa'a 'ia i ke kaula, 'o 'Umialiloa, 'o 'Ōma'okāmau, a me Ko'i; a 'o Pi'imaiwa'a, 'o ia ka mea nāna i ki'i ka niho palaoa i Waipi'o, no ka mea, ua kau 'ia ke kēnāwai, ho'okahi nō lā, a laila, loa'a ka palaoa, a i 'ole e loa'a ka niho palaoa i ka lā ho'okahi, e pau lākou i ka make.

A no laila, ua holo akula 'o Pi'imaiwa'a a hiki i lalo o Waipi'o i ka manawa pōkole, a lohe nā ali'i o Waipi'o ua ho'opilikia 'ia 'o 'Umi mā ma Hilo, 'a'ole he manawa noho

aku ana 'o Pi'imaiwa'a, ia lā ho'okahi nō. A hā'awi 'ia ka niho palaoa ma ka lima o ke kaikamahine a Kulukulua, he mea 'ē kona 'oli'oli i ka 'ike 'ana i ka mea hou, ua hana 'ia ka niho o ke koholā i lei ali'i niho palaoa, a ua lelele 'o ia me ke kani o ka 'aka'aka i ka pōmaika'i; akā, iā 'Umialiloa ka hā'awina kaumaha, no ka lilo 'ana o ka lei ali'i kauoha o kona makua kāne ali'i, o Liloa. Akā, ua 'āmama a'ela 'o 'Umialiloa i kona akua, iā Kūkā'ilimoku, e mālama 'ia ka lei ali'i 'o Nanikoki e nā ali'i o Hilo a hiki i ko lākou wā e lawe pio 'ia ai.

I ka wā i loa'a mai ai 'o ka niho palaoa, ua ho'oku'u 'ia 'o 'Umi mā mai ko lākou wahi e ho'opa'a pio ana ma ka hale makua hūnōai. I ka hemo 'ana o 'Umi mā ma Hilo, ua ho'i mai lākou ma Hāmākua, a hiki i lalo o Waipi'o, a hui pū me kona mau ali'i, a me ka po'e ka'a kaua kahiko o kona makua kāne, a holo ka 'ōlelo no ke kaua me nā ali'i o Hilo.

Penei ka 'ōlelo i ho'oholo 'ia: e hele koke ke kaua me ke kakali 'ole o ka manawa. Aia ma ke kuahiwi a ma ka mauna 'o Maunakea, a ma uka pono o Kaūmana, iho i kai o Hilo he alanui pōkole ma ke kuahiwi, 'o ke alanui o Poli'ahu a me ka pūnāwai o Poli'ahu, i luna pono o Maunakea, a iho ma ka 'ao'ao ma Hilo. He alanui kahiko ia, no ko Hāmākua, no ko Kohala, a me ko Waimea ke hele ma Hilo. No laila, ho'omākaukau iholā ka pi'i o ka huaka'i kaua ma Maunakea, a iho ma ka 'ao'ao ma luna o Hilo, a ho'omoana iholā ma uka pono o ke kahawai 'o Waiānue, me ka 'ike 'ole o ko Hilo po'e, aia ke kaua ma uka.

||| Akā, ua mākaukau 'ole ko Hilo po'e ali'i; a 'o kekahi kanaka lawai'a nui no Pu'u'eo, aia nō 'o ia i ka lawai'a kolo hukihe'e nehu i kai; 'ike 'o ia i ka lepo o ka wai i ka moana; ua pū'iwa kona mana'o, a mana'o iholā, he kaua aia ma ka mauna, a 'o ia ke kumu i lepo ai ka wai; 'o kekahi po'e hō'ole lākou, 'a'ole he kaua, he ua nāulu ma uka, a no laila mai ka lepo o ka wai, a kahe ka wai 'ula i kai.

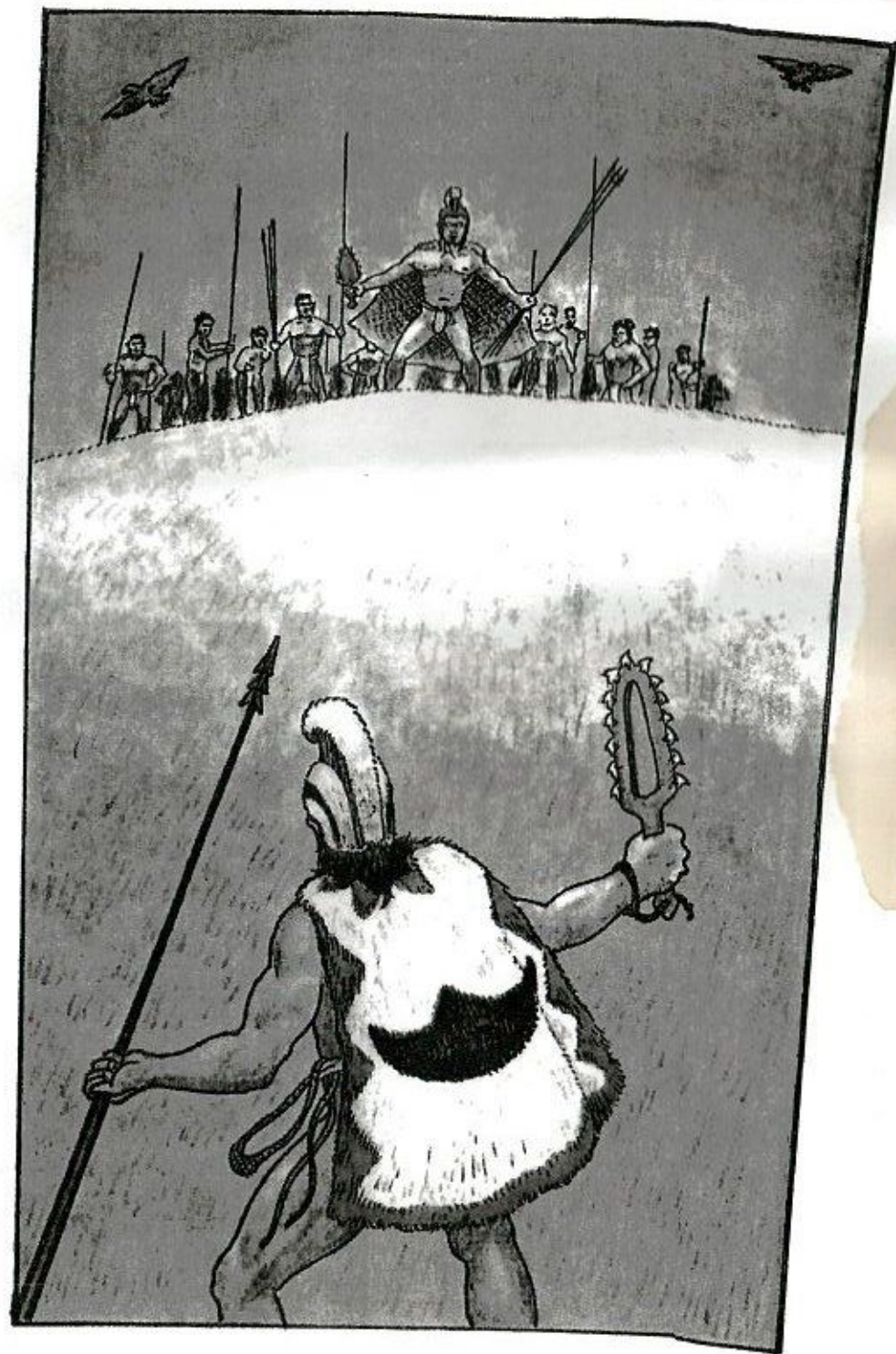
'A'ole mana'o'i'o 'o kēia kanaka i kā lākou mau 'ōlelo, a ua mana'o loa nō ua kanaka nei, he lepo kēia no ka wāwae o kēia. || 'O ka huki 'ino a'ela nō ia i ka hului kolo a pau i ka wa'a, a 'o ka ho'i akula nō ia a pae i uka; 'a'ole i kaula'i i ka 'upena, hopu i ka lā'au pololū kaua, hopu i ke kuala me kauwahi nehu, 'o ke kapa pe'a lau'i kolo hului a kau ana i ke kua, a 'o ka pi'i iholā nō ia i uka. 'O Nau ka inoa o kēia kanaka. || I ka hiki 'ana o Nau i uka lilo loa o Kaūmana, aia he pili. || Aia ma uka o ke pili kahi i ho'omoana ai 'o ke kaua, a he pōhaku pālāhalaha i kahawai a noho iholā ua kanaka nei, a pā'ina iholā i ke kuala, a wehe a'ela i ua wahi nehu nei, a 'ai iholā. A 'ike maila ka po'e kaua o 'Umialiloa, aia 'o Nau, ka lawai'a nui o Pu'u'eo, he kalo ka 'ai, a he nehu kāna i'a.

Ua pilikia ka po'e kaua o 'Umialiloa ma kēia wahi, he pilikia ke alanui, a ua ho'omaka pākahi mai nā kēia o 'Umi e iho mai ma ua alanui pili nei, a i ka manawa i iho mai ai a hiki ma kahi hāiki loa, he ho'olewalewa ke kiko'o 'ana a ka wāwae, akā, 'o kahi a ia nei e pili ana, ua maika'i nō kona wahi a ua kū'ono i loko, a i ka wā e pili mai ai kēia 'ao'ao e kiko'o mai e iho, ua hou akula kēia i kāna pololū a lele ke kanaka i ka pali a make.

|| A pēlā aku nō, a he nui loa nā kēia i pau i kēia kanaka ho'okahi i ka make no ka hāiki o ke alanui a no ka pilikia, a no ka pili i Kauamoa, a he kanahā ka po'e i make. Akā, 'o Pi'imaiwa'a, ua pi'i kēlā ma luna o ka pali, a i nānā iho ka hana, ho'okahi wale nō kanaka e pili ana i ka pali, a laila, 'i iho 'o Pi'imaiwa'a, "Make 'oe ia'u." || 'O ka lele iho nō ko Pi'imaiwa'a ma luna iho o ka pali, a make 'o ia na Pi'imaiwa'a, lele ana i ka pali.

A make 'o Nau, 'a'ole kanaka nāna e 'ōlelo aku i nā ali'i o Hilo; a i ka pō 'ana o ka lā, ua hiki ke kaua i kai o Hilo; ua mākaukau ko 'Umi 'ao'ao kaua me nā lamakū; ua 'ike nō

'o 'Umiāloa i ka hale ali'i o Hilo a me ko ke kaikamahine a Kulukulua, ua ho'opuni 'ia e nā koa o 'Umiāloa, ua luku 'ia nā ali'i o Hilo, a ua ho'ōla 'ia ke kaikamahine a Kulukulua, a loa'a hou mai ka lei ali'i palaoa kaulana 'o Nanikoki. 'O ke kumu o ke kaua 'o ka minamina i ka lei palaoa. A pau ihola ke kaua, ua hui 'o Hilo me Hāmākua a ua lilo 'o 'Umi ke ali'i.

MOKUNA X

Ko 'Umi Lanakila 'Ana

I Nā 'Āpana E 'Ai

|| 'O Hua'ā ke ali'i o Puna, akā, ua lilo mai nō 'o Puna iā 'Umi a me kāna mau keiki ho'okama, 'o Pi'imaiwa'a, 'o 'Ōma'okāmau a me Ko'i, nā keiki koa, a mau 'alihikaua kaulana a he mau kuhina kaulana no ko 'Umi aliloa noho aupuni 'ana no ke aupuni o Hawai'i. A make 'o Hua'ā iā Pi'imaiwa'a ma ke kahua kua ma Kuolo, i Kea'au, ua lilo 'o Puna iā 'Umi aliloa.

'O 'Īmaikalani ke ali'i o Ka'ū. He ali'i makapō 'o 'Īmaikalani, a he ali'i kaulana no ka ikaika a me ke akamai i ke kua, a ua nui nā ali'i i pau i ka make ma ke kua 'ia 'ana e 'Īmaikalani, he hāuna hema, a he hāuna 'ākau, a i ka wā e kūpahu iho ai 'o 'Īmaikalani i nā pololū ma ka hema a ma ka 'ākau, ua halulu me he hekili lā, a lapalapa aku me he uila, a nākolo aku me he ōla'i lā; a i hahau kākua iho ma ke kua, ua wili ko'i'ula ka lepo i ka lani me he puahiohio lā.

|| Ua maka'u 'o 'Umi aliloa iā 'Īmaikalani. He kanaka makapō 'o 'Īmaikalani, 'a'ohe he 'ike o kona mau maka, akā, he lohe hikiwawe ma kona pepeiao, a he mau manu koloa kona mau hō'ike nāna e hō'ike mai iā ia i ke kanaka, ma ke alo paha, a ma ke kua mai paha, a ma nā 'ao'ao mai paha, aia ma kahi e kani ai ka leo o ka manu.

|| I ka wā ma mua 'a'ole he makapō 'o 'Īmaikalani, 'a'ole i lilo o Ka'ū iā 'Umi, a ua lō'ihi nō ke kua 'ana. No laila, ua hele 'o 'Umi ma ke kuahiwi e ho'ohālua ai i ke kua me 'Īmaikalani a me nā ali'i o Kona; a ua lilo 'o 'Umi aliloa i ali'i kaulana i ka hele 'ana ma nā mauna o Hawai'i, a ua lilo nā mauna i alanui hele kua no 'Umi. Akā, i ka wā i

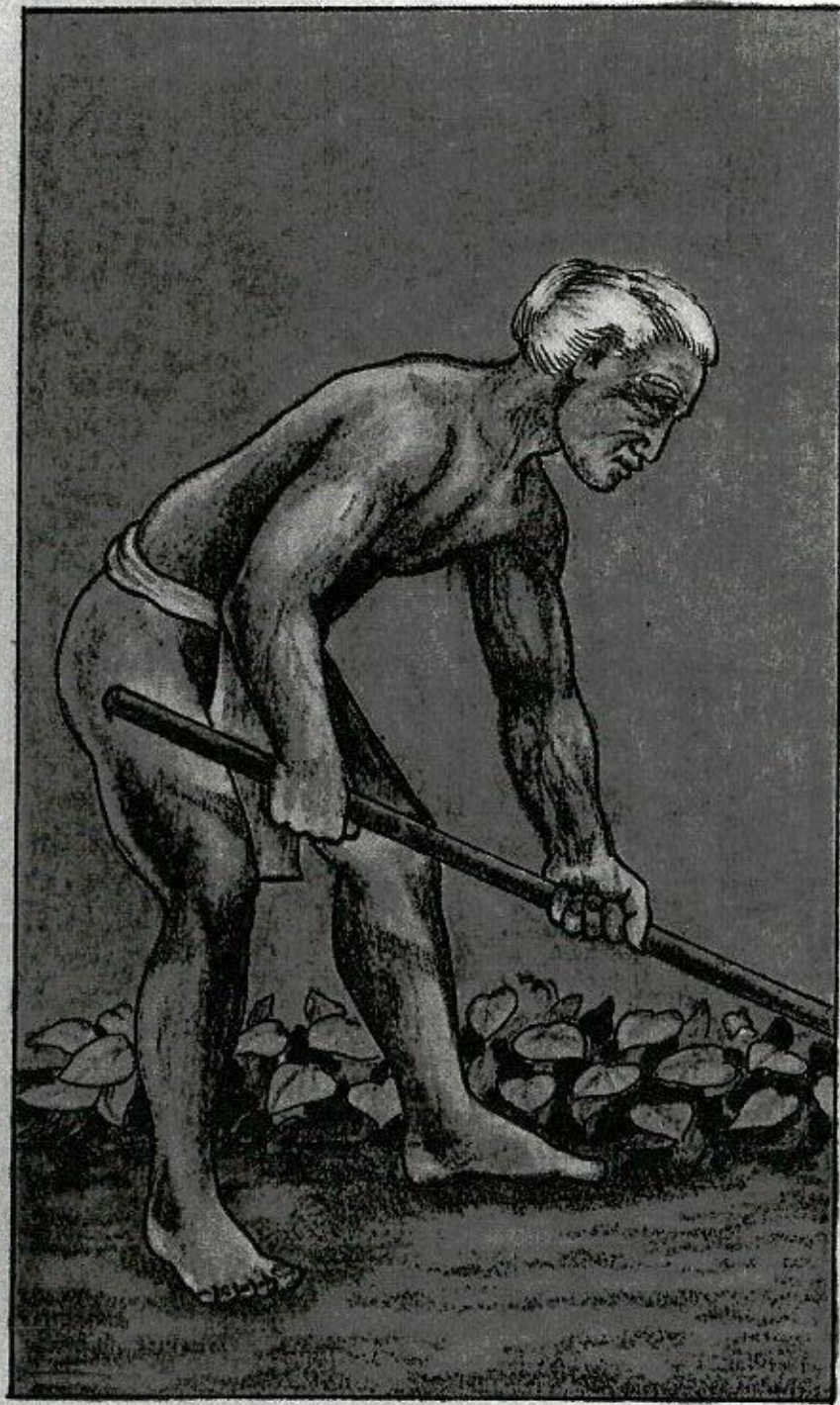
makapō ai 'o 'Īmaikalani, ua kaua mau nō 'o 'Īmaikalani me 'Umi, 'a'ole nō i noho pio 'o 'Īmaikalani ma lalo aku o 'Umi, akā, 'o Pi'imaiwa'a ua kilohi mau 'o ia i ke kumu o kona ikaika nui, a me ke akamai i ka pahu 'ana i ka pololū, 'a'ole e hala kekahi pahu 'ana, a me ka hāuna iho, nahā mai ke po'o a ka 'ōlemu.

|| A 'ike iholā 'o Pi'imaiwa'a i ke kumu o ko 'Īmaikalani akamai a me ke koa launa 'ole o kēia kanaka makapō, 'o nā manu koloa e lele ana ma luna a kani ko lākou leo, a lohe ua kanaka makapō nei i ke kani o ka manu, ma mua paha, a ma hope paha, a ma nā 'ao'ao paha, a laila, 'ōlelo a'ela ua kanaka makapō nei, "He kanaka, aia ma ke kua," a laila, 'ōlelo a'ela nā kōnaka alaka'i ma nā 'ao'ao, "Ae, he kanaka." "Aia ma hea ka lā'au?" "Aia i ke alo," ua maopopo he lā'au hahau. "Ua kokoke?" "Ae." 'O ka wala a'ela nō ia o ua makapō nei i ka lā'au pālau, a nahā mai ka pūniu a ka 'ōlemu. A kani ka manu, he kanaka. "Aia ma hea ka lā'au?" "Aia ma ka 'ao'ao 'ākau." "He hāuna hema e pā auane'i." I hahau mai ka hana, ua hala a'ela; i ka hāuna a ke kanaka makapō, ua pā akula mai ka po'o a ka 'ōpū.

I ko Pi'imaiwa'a kilohi 'ana a pau ke 'ano o kona ikaika a me kona akamai po'okela, 'i iholā 'o Pi'imaiwa'a, "Make 'oe ia'u." E ki'i mua aku ana 'o Pi'imaiwa'a i nā manu kani kiu, a make lākou, 'o nā kōnaka nāna e alaka'i ma kēlā 'ao'ao a ma kēia 'ao'ao, a pau lākou i ka make, a 'o ka po'e kōnaka nāna e lawe nā mea kua, he kanahā ia po'e kōnaka, i mākaukau i nā ihe a me nā pololū, no ka mea, he 'umi ihe a 'Īmaikalani e lele makawalu ana i ka pahuna ho'okahi, 'elima ihe ma ka 'ākau, a 'elima ihe ma ka hema, a i ka pahu ho'okahi 'ana, ua lele makawalu akula ka ihe me he uila lā, 'a'ole e hiki i kekahi kanaka 'ike 'alo ihe, a 'alo pololū, ke kū mai ma ke alo o 'Īmaikalani, akā, ua pau kēia po'e i ka luku 'ia e Pi'imaiwa'a. A pau kēia po'e i ka make, a laila, ua

hō'ā'a ke kanaka makapō i ke alaka'i 'ole, a ua hiki iā
Pi'imaiwa'a ke 'ōlelo iho me ke kaena 'ana, "A make iā
Pi'imaiwa'a." I ka make 'ana o 'Īmaikalani ua lilo 'o Ka'ū iā
'Umiāliloa.

|| 'O 'Ehunuikaimalino ke ali'i o Kona. He kanaka ikaika
'o 'Ehunuikaimalino, ka makua kāne o
Lāeanuikaumanamana, akā, no kona 'elemakule, ua lilo
wale mai 'o Kona a me Kohala iā 'Umiāliloa. I kā kuapapa
nui 'ana o ke aupuni o Hawai'i iā 'Umiāliloa ua kaulana
kona inoa mai Hawai'i a Kaua'i; 'a'ole ali'i e like me kona
noho aupuni 'ana; ua mālama 'o ia i nā 'elemākule a me nā
luahine, a me nā keiki makua 'ole, a ua mālama i nā
maka'āinana; 'a'ole pepehi kānaka, 'a'ole 'aihue.

MOKUNA XI

Ko 'Umi 'Ohana Ka Lokomaika'i O Kona Noho Ali'i 'Ana

|| He ali'i haipule 'o 'Umiāloa i ke akua, a i ke kaulana o ko 'Umiāloa noho aupuni 'ana, no laila makemake ihola nā ali'i mō'i o nā mokupuni 'ē e lawe aku i kā lākou mau kaikamāhine ali'i, a i kā lākou kaikamāhine punahele i mau wāhine na 'Umiāloa. || He anaina wahine ali'i, he lehulehu kā 'Umiāloa, ua hui pū 'ia me nā kaikamāhine a ka noa, a ua lilo 'o 'Umiāloa i kupuna no nā ali'i, a ua lilo i kupuna no nā maka'āinana.

'A'ole he maka'āinana o Hawai'i e 'ōlelo mai ana 'a'ole he kupuna no mākou 'o 'Umiāloa, a inā 'o ke kanaka e hō'ole mai, no ka 'ike 'ole nō ia i nā kūpuna ona. 'O ka wahine ali'i a 'Umiāloa 'o Kapukinialiloa, a nāna mai i hānau me 'Umi, 'o Keli'ioakāloa, he keiki kāne, a 'o Kapulani he kaikamahine, a 'o Keawenuia'umi, he keiki kāne.

|| 'O Pi'ikea he wahine ali'i; ke kaikamahine a ka mō'i ali'i o Maui, a Pi'ilani, me ka mō'i wahine me Lā'ieloheloheikawai, a na lāua mai me 'Umiāloa nā keiki kāne 'elua, 'o Kūmalaenuia'umi, a me 'Aihākōkō.

|| 'O Mokuahualeiākea, he wahine ali'i nō ia na ka po'e mo'opuna a 'Ehunuikaimalino no Kona, a ua loa'a kā lāua kaikamahine me 'Umiāloa, 'o 'Akahi'ilikapu. || Ua noho aku 'o 'Umiāloa iā 'Ōhenahenalani, a na lāua mai 'o Kamolanuia'umi, a 'o nā keiki mua a nā wāhine kua'aina, a ua nui nā keiki i loa'a mai iā 'Umiāloa.

|| 'O Waipi'o ma Hāmākua ko 'Umi 'aina i noho mau ai, a no ka hui pū 'ana o nā moku a pau o Hawai'i ma lalo ona, no laila, ua makemake 'o ia e noho ma Kona i ka 'aina pumehana; a ua noho nā ali'i ma Kailua.

|| I ko 'Umiāloa noho ali'i 'ana, ua ho'onoho 'o ia i ka po'e pa'ahana, a ua ho'oka'awale i ka po'e i loa'a kēlā 'oihana, kēia 'oihana o ke aupuni. || Ho'oka'awale 'o ia i ka papa ali'i a ka'awale, i ka papa kahuna a ka'awale, i ka papa kilo a ka'awale, i ka po'e akamai o ka 'aina a ka'awale. A ho'oka'awale i ka po'e mahi 'ai, a ho'oka'awale i ka po'e lawai'a, a me ka po'e kālai wa'a. || Ho'oka'awale 'o ia i ka po'e koa a me ka po'e pale ihe, i kēlā 'oihana, kēia 'oihana me ka mākaukau, a i kēlā mea pa'ahana, kēia mea pa'ahana, me ka mālama ma kā lākou hana. A pēlā nā kia'aina, nā 'ai 'okana, nā 'ai ahupua'a, nā 'ai 'ili 'aina, ua mākaukau i ka ho'oponopono 'ia.

'Elua nō mau hana nui a 'Umiāloa e lawelawe pono ai me kona mau lima, 'o ka mahi 'ai a me ka lawai'a. || Ua hana 'o 'Umiāloa i mau lo'i kalo nui ma Waipi'o; a ua hana ia ma nā 'aina a pau i ka mahi 'ai, a aia nō ma Kona, 'o ia nō ka hana nui, a ua kaulana 'o 'Umiāloa he ali'i mahi 'ai.

'O ka lawai'a kekahi hana nui a 'Umiāloa, a ua kaulana kona inoa ma ka lawai'a, a ua kapa 'ia 'o ka "pu'ipu'i a ka lawai'a." || 'O ka hī aku ka lawai'a nui a 'Umiāloa, a ua noho hele 'ia ke kaha mai Kalāhuipua'a a hiki i Maka'ula, a 'o ka hī 'ahi kekahi a me ka hī kala, a ua kaulana kona po'e hoa lawai'a 'o Pae, 'o Kahuna mā, a me nā ali'i a pau o kona noho aupuni 'ana, ma ka mahi 'ai a me ka lawai'a, a me kekahi mau 'oihana nui e ho'oka'awale ai me ke kū'oko'a.

|| Eia kekahi hana kaulana a 'Umiāloa, 'o ke kaua 'ana me ke akua. Eia ke kumu o kēia kaua 'ana me ke akua. || He mau kūpuna wahine akua no kāna wahine ali'i, no Pi'ikea, 'o Hāpu'u lāua 'o Kālahauola, a ua makemake 'o Hāpu'u mā

na lāua kekahi mo'opuna, a e ho'ihō'i i O'ahu e hānai ai, no ka mea, no O'ahu ko Pi'ikea makua wahine, 'o Lā'ieloheloheikawai, a ua ho'ouna 'o Lā'ieloheloheikawai i nā kūpuna wahine akua ona i Hawai'i e lawe mai i kekahi keiki a Pi'ikea.

I ko lāua ki'i 'ana i Hawai'i, ua 'au'a 'o 'Umialiloa, 'a'ole e hā'awi i kekahi keiki a lawe i O'ahu i kona makua wahine, akā, ua hō'ole 'o 'Umialiloa, 'a'ole e hā'awi 'ia kekahi keiki a lāua 'o Pi'ikea i kekahi mea 'ē, a no laila, ua pepehi ua mau akua nei i kānaka i ka pō, a i ke ao 'ana, ua make kekahi po'e kānaka; a pēlā i kēlā pō, i kēia pō ka make 'ana me ke kuleana 'ole; a no laila ha'oha'o ihola 'o 'Umialiloa, "He aha ho'i ke kumu o kēia make i ka pepehi 'ia o kānaka me ka 'ike 'ole 'ia o ka mea nāna i pepehi?"

Ī maila 'o Pi'ikea iā 'Umialiloa, " 'A'ole he kumu 'ē a'e o ka make. Ua pepehi ku'u mau kūpuna wahine 'o Hāpu'u mā lāua 'o Kālahauola, a ua ho'ouna 'ia mai nei lāua e ku'u makua wahine i kekahi keiki a kāua, a ua 'au'a na'e 'oe, a 'o ia ke kumu i pepehi 'ia ai kānaka." "Pehea lā e pau ai ka pepehi 'ana o ke akua?" wahi a 'Umi. Ī mai 'o Pi'ikea, "Aia nō a loa'a ke keiki."

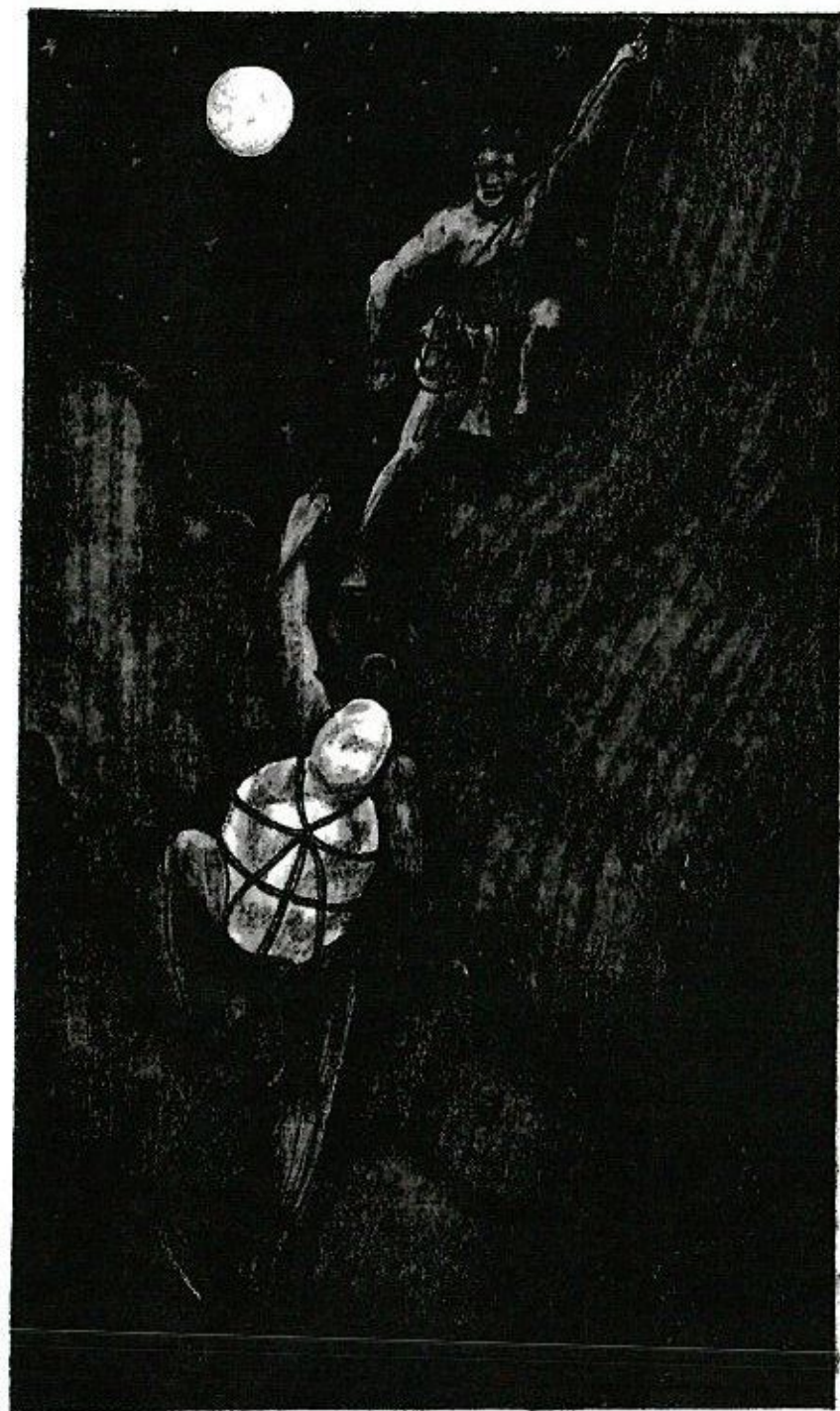
Ua ho'omaloka 'o 'Umialiloa i ka make i ke akua, akā, ua mau nō ka pepehi 'ia e ke akua; no laila, ua 'a'a 'o 'Umialiloa ma ka ho'ouka kaua me ke akua ma ke one o Kamakahonu. He kaua lima me ka lā'au me ka pōhaku kā kānaka, a he kaua lima 'ole kā ke akua; a i ka hoouka 'ana o ke kaua, ua lanakila ke akua ma luna o ke kaua a kānaka, a ua kapa 'ia kēlā wahi a hiki i kēia lā, 'o Kauakeakua, a 'o Kaiakeakua.

A 'o Hāpu'u me Kālahauola, aia nō lāua me Pi'ikea ma ka hale, e hāpai ana nō 'o Pi'ikea i ke keiki, e pai aku ana ua mau luahine nei ma nā kuli o Pi'ikea, a hānau ana ke keiki ma ke alo o kekahi luahine, a i holo iho ka hana he

kaikamahine, a 'o ka lilo nō ia i ua mau akua nei, a noho ana i O'ahu. A lilo iā Lā'ieloheloheikawai, 'o Kahaia'onuiapi'ikea, a 'o Kahaia'onuia'umi. I ka ho'i 'ana mai o 'Umialiloa mai ke kaua 'ana me ke akua, aia ho'i ua lilo kā ke keiki iā Hāpu'u lāua 'o Kālahauola.

Ua 'ōlelo 'ia kekahi kumu; 'o ka ho'opunipuni o 'Umialiloa i ke keiki; mai ke keiki mua mai ke noi 'ia 'ana, me ka hā'awi nō o 'Umialiloa, a i ka manawa e hānau a'e ai, 'au'a nō 'o 'Umi, 'a'ole e hā'awi, me ka 'ōlelo aku aia a hānau hou ke keiki a laila 'o kā lāua keiki ia; a pēlā aku, a pēlā aku, a no laila ua huhū nā kūpuna wahine o Pi'ikea, a no laila mai ke kaua 'ana o ke akua me kānaka.

I ko 'Umialiloa noho 'ana i kona aupuni, a hiki i kona wā 'elemakule, ua lōkahi ka noho 'ana me ke kuapapa me nā ali'i o Maui, a me kona makua hūnōai, 'o Pi'ilani, ka mō'i o Maui; 'a'ole he 'ike 'ia o ke kaua i waena o ko lāua noho aupuni 'ana. Akā, i ka make 'ana o Pi'ilani, ka mō'i o Maui, ka makua kāne o Pi'ikea, ua pono 'ole ka noho 'ana o ka ho'oilina aupuni o Maui, no laila, ua hele mai 'o 'Umi e kōkua iā Kihaapi'ilani a ma ka lele kaua 'ana ma Hāna, ua lawe pio a'e nā koa o Hawai'i i ka pāpū kaua 'o Ka'uiki a hō'auhe'e akula iā Lonoapi'ilani.

MOKUNA XII

Ko 'Umi Make 'Ana

Ka Hūnā 'Ia 'Ana O Kona Kino Iā Ko'i

A kuapapa ke aupuni o Maui, ho'i akula 'o 'Umiālihoa i Hawai'i. A hiki i kona wā 'elemakule, ua kālai 'o Hawai'i i ka pōhaku i hale lua no 'Umi, no kona kupapa'u; a ua kauoha 'o ia i kāna po'e keiki, a me kāna po'e kaikamāhine a me nā ali'i a me nā maka'āinana a puni 'o Hawai'i a me Maui e kālai i pōhaku loloa huinahā, he anana ka loa a 'oi aku, he iwilei ka laulā, a he hapa iwilei ka mānoanoa; he 'alā ka pōhaku i kālai 'ia, aia ma ke ana o 'Umiālihoa ma Keōpū i Kailua.

|| 'O kēia 'auhau kaumaha, mai Hawai'i mai nō ia, a no laila ua pepehi 'ia ke kahu o 'Aihākōkō e Kihaapi'ilani, a 'o ia ke kumu i na'au'auā ai 'o 'Aihākōkō i ka moana, a ma Kapa'ahu i Kama'ole no Kula kahi i pae ai, a ua kapa 'ia ka inoa o ia wahi 'o Kaluao'aihākōkō. 'A'ohe i maika'i loa ka hale lua pōhaku o 'Umiālihoa, a ua make 'ē ihola 'o ia ma Kailua i Hawai'i.

I ka make 'ana o 'Umiālihoa, a lohe 'o Ko'i, 'o ia kekahi keiki ho'okama a 'Umiālihoa, a ua kauoha mua 'o ia i nā iwi ona nāna e hūnā loa a nalowale. || 'O kēia keiki ho'okama a 'Umi, i ka wā i kuapapa nui ai ke aupuni ma lalo o 'Umiālihoa, a pau ka 'āina i ka 'oki'oki, a 'o kona mau 'āina, mai Waimanu a hiki i Pololū, 'o kona mau kaikuahine nō nā noho hale, a kū a'ela ia a a'o i ka 'ae'a hele mai Hawai'i a Kaua'i. Ho'i maila mai Kaua'i mai a noho ma Keone'ō'io i Honua'ula, a moe wahine i ia wahi a kama'āina, a loa'a nā keiki.

|| I ka lohe 'ana o Ko'i he ma'i make ko 'Umialiloa, 'o ka 'ōlelo akula nō ia i nā kaikunāne o ka wahine e holo pū i Hawai'i. 'Ōlelo maila ka wahine a Ko'i, "A'ole 'oe e lawe i ko'u mau kaikunāne; lawe paha auane'i 'oe a pepehi 'ia aku e 'oe ko'u mau kaikunāne." "A'ole," wahi a Ko'i. I ko lākou holo 'ana mai Kipahulu aku, a pae i Kohala, ua lohe i laila, ua make 'o 'Umialiloa. Mai laila aku lākou nei a pae i Kekaha, a pō'ele'ele.

Aia ma Kekaha kekahi kanaka, ua kūlike nā 'ano me ko 'Umialiloa, a 'o ke ki'i nō ia o Ko'i e pepehi a ho'oili i ka wa'a. || Mai Kekaha aku 'o Ko'i mā a pae ka wa'a i ke 'a'a mai o Makaeo, aia i ke aumoe; 'o ka pi'i akula nō ia o Ko'i a ua moe nā kia'i o ka lua, kahi i waiho ai ke kino o 'Umialiloa. 'O Pi'imaiwa'a nō ke kia'i o loko o ka lua, a aia ho'i 'o Ko'i e komo aku ana me kēia kanaka pāku'i.

Ua lohe nō 'o Pi'imaiwa'a ua lilo kahiko ke kuleana no ke kupapa'u iā Ko'i. A ho'omoe 'ia akula kēia kanaka, a lilo maila ke kupapa'u o 'Umialiloa iā Ko'i, a 'o ka lilo akula nō ia iā Ko'i ma ke 'a'a, a hiki i kai o Makaeo, a kau ma ka wa'a, a mai kēia pō a kēlā pō kau ana i nā pali hula'ana o Waimanu a komo ana 'o Ko'i i ka hale o ke kaikuahine.

A 'ike maila ke kaikuahine i ke kaikunāne, lele maila me ka uē nui. A lele akula ke kaikunāne a papani i ka waha o ke kaikuahine, "E hāmau, mai uē 'oe; 'auhea ke kāne a kāua?" "Aia nō i mua." "E ki'i a'e au," a ki'i akula 'o Ko'i, a ala maila, a 'ike maila i ke kaiko'eke, 'akahī nō a hālāwai, a lele maila e uē, a papani akula i ka waha, "o ala mai auane'i nā keiki a kāua."

'O ka puka akula nō ia a hālāwai me ke kaikuahine. 'I akula 'o Ko'i, "Auhea 'olua, ua hele mai nei au e hālāwai pū me 'olua; ua lawe mai nei au i ka haku o kāua e nalo iā kākou. 'Elua 'olua, ho'okahi au a nalowale nā iwi o ka haku o kākou, o ka lua huna a ia nei, i laila e hūnā ai."

|| 'O ka lawe nō ia o Ko'i a me ke kaiko'eke i ka lua huna a ua kaiko'eke nei, no ka mea, 'o ia ke keiki o nā pali hula'ana. A 'o ke kaula, a 'o ka 'aulima, 'aunaki me ka pulupulu, a me nā mākaukau a pau, a 'o ko lāua lawe nō ia i ke kino kupapa'u o 'Umialiloa, a hiki i kā lāua wahi i hūnā ai i ka pali lele koa'e.

He nui nā mea i 'ōlelo 'ia, akā, 'a'ole he hō'ike maopopo. Ua 'ōlelo 'ia ua make pū ke kaiko'eke o Ko'i, a ua ho'oku'u 'ia i ka pali a make loa, eia ke kumu, o ha'i 'ia e ke kaiko'eke.

I ka ho'i 'ana mai, 'o Ko'i wale nō ka i ho'i mai, 'ōlelo akula ke kaikuahine iā Ko'i, "Ua hana loko 'ino aku nei paha 'oe i ka makua o nā keiki a kāua." || 'Hāmau; 'o nā iwi o ko kāua haku, kā kāua mea huna a nalo a e noho e 'ai i ka waiwai o ka 'āina."

Ua 'ōlelo 'ia, ua lawe nō 'o Ko'i i nā iwi o 'Umialiloa i Maui. Ua 'ōlelo 'ia, ua huli 'ia nā iwi o 'Umialiloa, 'a'ole loa'a iki. Ua ho'ouka nō 'o Ko'i i ka waiwai o nā pali hula'ana i ia pō nō, me ka 'ike 'ole 'ia mai e kauhale, a ho'i nō i Maui i ia pō.

|| [Mai loko mai kēia mo'olelo o ka waihona a Abraham Fornander i pa'i 'ia i ka makahiki 1917 e ka Hale Hō'ike'ike 'O Phopa. || Ua kikokiko hou 'ia a kaha 'ia me ke kahakō a me ka 'okina e Puakea Nogelmeier i 1993. Ua ho'ololi iki 'ia kekahi mau wahi i loko o ka mo'olelo ma ka ho'okomo 'ana i hua 'ōlelo hou i mōakāka ai ka mana'o o ka mo'olelo. Ua kaha 'ia nā ki'i a pau e Brook Kapūkuniahi Parker no kēia pa'i 'ana. No ke Ke'ena Ho'ona'auao o ka Moku'āina 'o Hawai'i nā 'ano kuleana a pau o ka mo'olelo nei. 'A'ole hiki ke hana kope 'ia kēia kūlana o ka mo'olelo a i 'ole nā ki'i o loko me ka 'ac 'ole o ka mea nona ke kuleana.]